

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE KARİKATÜR KULLANIMININ
ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYE ETKİSİ

Hazırlayan
Mehmet KÖSEOĞLU

İlköğretim Ana Bilim Dalı
Sosyal Bilgiler Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. Sedat YAZICI

TOKAT – 2009

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE KARİKATÜR KULLANIMININ
ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYE ETKİSİ

Hazırlayan
Mehmet KÖSEOĞLU

İlköğretim Ana Bilim Dalı
Sosyal Bilgiler Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. Sedat YAZICI

TOKAT – 2009

SOSYAL BİLGİLER DERSİNDE KARİKATÜR KULLANIMININ ELEŞTİREL DÜŞÜNMEYE ETKİSİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 11 / 12 / 2009

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Doç. Dr. Sedat YAZICI

Üye : Yrd.Doç.Eren YÜRÜDÜR

Üye : Yrd.Doç.Dr. Mehmet KARATAŞ

İmzası

Sedat Yazıcı
Eren Yürüdür
Mehmet Karataş

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
...11/...12/...2009 tarih ve 29-02 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul
edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mustafa BALOĞLU
Enstitü Müdürü

Mehmet Bal
Mühür
İmza
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

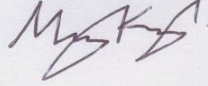
Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(11/12/2009)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı
MEHMET KÖSEÖĞLU

İmzası

TEŞEKKÜR

Sosyal bilgiler dersi açısından eleştirel düşünmede karikatürün kullanılabilirliğini bilimsel bir metotla sunabilmemde ve bunun yanı sıra sabırla ve içtenlikle ortaya koyduğum hususlarda düzeltmelerde bulunup neler yapabileceğim konusunda bana yardımda bulunan tez danışmanım Doç. Dr. Sedat YAZICI'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez önerisini sunarken yaptığı eleştirilerle eksikliklerimi önceden kestirebilme açısından bana olumlu etkisi bulunan Yrd. Doç. Dr. Eren YÜRÜDÜR'e, tezin konusunun sosyal bilgiler açısından faydalı olacağını iletip öz güvenimi sağlayan Yrd. Doç. Dr. İsa TAK'a şükranlarımı iletiyorum.

Çalışmanın istatistik kısımlarında, SPSS yorumlamalarında yardımlarını benden esirgemeyen arkadaşım Dr. Soner ÇANKAYA'ya, yüksek lisans öğrenimim sırasındaki sınıf arkadaşlarım Fatih YAZICI ve Hüseyin MERTOL'a teşekkür ediyorum.

Çalışmanın ilköğretim okullarında uygulanmasında özveri ve yardımlarından dolayı Samsun Kavak İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü yöneticilerine ve uygulamalarda ilköğretim okullarına gitmem için bana zaman veren okulum Kavak Rıdvan Çelikel Anadolu Lisesi yöneticilerime, başta Kavak Atatürk Yatılı Bölge Okulu olmak üzere ilçedeki ilköğretim okullarının sosyal bilgiler öğretmenlerine teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Eleştirel düşünme becerisi deneyimle gelişir. Bu çalışmada, sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanma etkinliğinin öğrencilerin eleştirel düşünme becerisinin gelişimine etkisi incelenmiştir. Ön test - son test kontrol gruplu desen kullanılan araştırmanın deney ve kontrol grubu 2008 -2009 eğitim-öğretim yılında Samsun ili Kavak ilçesi Atatürk Yatılı İlköğretim Bölge Okulu 7/B ve 7/C sınıflarında öğrenim gören 36 öğrenci oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak çoktan seçmeli test, karikatür çalışma kâğıdı testleri, öğretmen görüşme formu, dereceli puanlama anahtarlarından yararlanılmıştır.

Sosyal bilgiler dersi 7. sınıf 2. ünite “Ülkemizde Nüfus” konuları kontrol grubu olan 7/C sınıfında dersin yıllık planında belirtilen yöntem ve etkinliklerle işlenmiştir. Deney grubu öğrencilerine bu yöntem ve etkinliklerin yanı sıra karikatür etkinliğine dayanan dersler yürütülmüştür. Veriler, SPSS paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Sonuçlar; sosyal bilgiler dersinde eleştirel düşünmede karikatür kullanımının öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini artırdığını göstermiştir. Deney grubu öğrencilerinin eleştirel düşünme sorularına daha başarılı yanıtlar verdiği saptanmıştır. Öğrencilerin eleştirel düşünme unsurlarındaki başarı düzeyleri ile sosyal bilgiler notu ve genel not ortalamaları arasındaki pozitif ve anlamlı ilişkiler gözlemlenmiştir. Araştırmada elde edilen en ilginç sonuç, eleştirel düşünme gelişiminin içerikle ilişkili ve sınırlı olduğu; bir alanda elde edilen becerinin otomatik olarak başka alanlara yansımadağı bulgusudur. Öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinde cinsiyete göre farklılığın olmadığı görülmüştür. Araştırmaya katılan öğretmenler genel olarak sosyal

bilgiler dersi, özel olarak da eleştirel düşünme becerisi için karikatür kullanımının yarar ve etkisi konusunda olumlu görüş bildirmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Bilgiler Eğitimi, Eleştirel Düşünme, Eleştirel Düşünme Becerisi, Karikatür.

ABSTRACT

Critical thinking can be developed through experience. Based on this educational fact, this study examined whether using caricature in the social study lessons can develop students' critical thinking skills. The participants of the study, in which pre test –post test controlled group were used, consist of 36 students who attend to 7/B and 7/C classes during the 2008-2009 academic year at Atatürk Yatılı İlköğretim Bölge Okulu in Kavak, Samsun. For data collection, multiple choice tests, teacher contact form, caricature worksheet, scoring rubric were used.

“The Population in Our Country” in the seventh grade social studies textbook was studied according to the annual course syllabus for the controlled group. In order to develop critical skills of students, caricature activities were practiced in the controlled group. Data were analyzed using SPSS programme.

Results indicated that using caricature activities in the social studies can develop students' critical thinking skills. Students in the experiment group were found more successful in the critical thinking skills. We also found statistically meaningful relations between critical thinking skills of students and their social studies grade level and GPA. The most striking result obtained in this study is that the development of critical thinking skill is context dependent and limited, that is, the accusation of critical thinking skill in one area of study does not automatically transferable to another area. There was no statistically difference between the critical thinking skills of male and female students. The teachers who participated in the study declared very positive view about using caricature activities in the social studies in general and for the development of critical thinking skills in particular.

Key Words: Social Studies Education, Critical Thinking, Critical Thinking Skills, Caricature.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
11.ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	4
1.1. Problem	4
1.2. Araştırmanın Amacı	4
1.3. Araştırmanın Önemi	5
1.4. Sayıtlar	6
1.5. Sınırlılıklar	6
1.6. Tanımlar	7
2. LİTERATÜR TARAMASI	8
2.1 Karikatür Sanatı ve İşlevi	8
2.2 Eğitimde Karikatür	11
2.2.1 Karikatür Etkinliğinde Öğretmen ve Öğrenci	15
2.3 Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatür	19
2.3.1 Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Karikatür ve Uygulama Örnekleri	22
2.4 Eleştirel Düşünme	27

2.4.1 Eleştirel Düşünmenin Boyutları	33
2.5 Eleştirel Düşünmede Karikatür	37
2.6 Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatürle İlgili Araştırmalar	39
3. MATERYAL VE YÖNTEM	42
3.1 Araştırmanın Deseni	42
3.2. Evren Ve Örneklem	42
3.3 Veri Toplama Araçları	43
3.3.1. Çoktan Seçmeli Test	43
3.3.2 Karikatür Çalışma Kağıdı Testleri	43
3.3.3 Öğretmen Görüşme Formu	45
3.3.4 Dereceli Puanlama Anahtarı	46
3.4 Uygulama	47
3.4.1 Pilot Uygulama	47
3.4.2 Ana Uygulama	51
3.5 Verilerin Analizi	54
4. BULGULAR ve YORUM	55
4.1 Deney Grubu ve Kontrol Grubu Öğrenci Sayıları Dağılımı	55
4.2 Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Dağılımı	55
4.3 Deney Grubu –Kontrol Grubu Öğrencilerinin 4, 5, 6, 7. Sınıf Yıl Sonu Genel Not ve Sosyal Bilgiler Notu Üzerinde Uygulanan Normallik Testi Sonuçları	56
4.4 Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Not Dağılımı Eleştirel Düşünme Unsurları Arasındaki Farklılıklar	58
4.5 Deney Grubundaki Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Unsurları Bakımından Ön ve Son Test Karikatür Uygulama Sonuçları Arasındaki Farklılıklar	60

4.6 Deney Grubundaki Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Eleştirel Düşünme Unsurları Bakımından Arasındaki Farklılıklar	62
4.7 Deney Grubundaki Kız ve Erkek Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Unsurları Bakımından Ön ve Son Test Karikatür Uygulama Sonuçları Arasındaki Farklılıklar	63
4.8.Eleştirel Düşünme Unsurları ile Sosyal Bilgiler Notu ve Genel Not Ortalamaları Arası İlişkiler	65
4.9 Sosyal Bilgiler Öğretmen Görüşlerinin Sonuçları	67
SONUÇLAR	73
ÖNERİLER	75
KAYNAKÇA	77
EKLER	83

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Karikatürleri Analiz Etmek İçin Bir Tablo	18
Tablo 2.2: Sosyal Bilgiler Dersi 7.Sınıf Karikatür Uygulama Örneğimiz	26
Tablo 3.1: Karikatür Çalışma Kağıdı Soruların Dağılımı	44
Tablo 3.2: Deney ve Kontrol Sınıfları	48
Tablo 3.3: Alıştırma Eğitimine Katılan Okullar ve Sınıflar	48
Tablo 3.4: Karikatürlerin Tema/Konuları	49
Tablo 3.5: Deney/Kontrol Sınıfları	52
Tablo 3.6: Karikatürlerin Konuları	53
Tablo 4.1: Deney Grubu ve Kontrol Grubu Öğrenci Sayıları Dağılımı	55
Tablo 4.2: Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Dağılımı	56
Tablo 4.3: Deney Grubu -Kontrol Grubu Öğrencilerinin 4, 5, 6, 7. Sınıf Yıl Sonu Genel Not ve Sosyal Bilgiler Notu Üzerinde Uygulanan Normallik Testi Sonuçları	56
Tablo 4.4: Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Not Dağılımı Eleştirel Düşünme Unsurları Arasındaki Farklılıklar	59
Tablo 4.5 Deney Grubundaki Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Unsurları Bakımından Ön ve Son Test Karikatür Uygulama Sonuçları Arasındaki Farklılıklar	61
Tablo 4.6: Deney Grubundaki Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Eleştirel Düşünme Unsurları Bakımından Arasındaki Farklılıklar	62
Tablo 4.7 Deney Grubundaki Kız ve Erkek Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Unsurları Bakımından Ön ve Son Test Karikatür Uygulama Sonuçları Arasındaki Farklılıklar	64
Tablo:4.8 Eleştirel Düşünme Unsurları İle Sosyal ve Genel Not Ortalamaları Arası İlişkiler	66

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1: Eleştirel Düşünme Unsurları	34
Şekil 2.2: Eleştirel Düşünme Kişisel Özellik Boyutu	36

KISALTMALAR LİSTESİ

- MEB: Milli Eğitim Bakanlığı
OKS: Ortaöğretim Kurumlarına Geçiş Sınavı
SBS: Seviye Belirleme Sınavı
SPSS: Statistical Package Program For Social Sciences
TTKB: Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı

GİRİŞ

Eleştirel düşünme becerisi, 2005 yılından itibaren ülkemizde hazırlanan programlarda tüm derslerde kazandırılması hedeflenen ortak temel becerilerden biri olarak belirlenmiştir. Bu becerinin kazandırılması için yetişmiş, bilgili ve deneyimli öğretmenlere ihtiyaç vardır. Öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmelerinde öğretmenin en önemli rolü, onların eleştirel düşüncelerini destekleyecek öğretim ortamları ve uygulamaları oluşturmaktır. Öğrencilerin eleştirel düşünme becerisi kazanmaları; öğretmenlerin kendilerinin eleştirel düşünebilen bireyler olması, sınıf ortamını eleştirel düşünmeyi destekleyecek demokratik bir ortama dönüştürmeleri ve okulun da bu hususlara uyum sağlayacak bir yapı ve donanım içerisinde bulunmasıyla mümkün olabilir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin derste öğrencilerin konuları, kavramları, olgu ve olayları farklı açılardan bakarak yorumlamalarına ve analiz etmelerine imkân tanımaları; eleştirel düşünmenin kazanılmasında hayati değere sahiptir.

Öğretmenler derste konuları tek bir bakış açısından anlatmak yerine, öğrencilerin farklı görüşlerinin neler olabileceğini görebilecekleri ve üzerinde düşünebilecekleri tartışma, alıştırma ve etkinlikleri yapması gerekir. Bu şekilde öğrenciler bilgilerini tartışarak ve sorgulayarak dersin konularını öğrenecekler hem de öğretmen ve öğrenciler dersten doyum alacaktır.

Eleştirel düşünme becerisinin, sadece tek bir yöntemle kazandırılması mümkün değildir. Eleştirel düşünme, aktif bir süreci gerektirir. Bu süreçte öğrencilere özellikle eleştirel düşünmenin zihinsel becerileri olan analiz, sentez, yansıtma gibi beceriler

kazandırılmalıdır. Bu nedenle derste eleştirel düşünmenin artırılmasında etkinliklere yer verilmelidir. Bu etkinliklerden birisi de karikatür sanatının derste kullanılmasıdır.

Karikatürler karmaşık ve çekicidir, görsel yönleri kuvvetlidir. Toplumun büyük kesimiyle kolay ve çabuk bir şekilde haberleşmesini sağlayan; düşünceleri, mesajları, bilgiyi, yargıları, sonuçları ve benzerlerini verimlilikle aktaran nükteli ve soyut bir yönleri vardır. İyimserlik taşırlar. Çok zor bir durumda var olma cesareti, yaşama isteği verirler. Onlar yolsuz bir arazideki yön işaretleri gibidir. Çoğu insan bu sanattan hoşlanır. Karikatür, sorunların gerçek nedenlerini ortaya koyarken kendi yöntemlerini kullanır. Sorunlara, insanlığın daha güzel bir dünya ortamında daha iyi koşullarda yaşamasını amaçlayan bir görüşle bakar ve sorunları bu bakışla eleştirir.

Karikatürün sosyal bilgiler dersinde kullanımı için gerek dersin işlenişinde gerekse çalışma yapraklarında planlı bir şekilde kullanılması gerekir. Belirli program dahilinde dersin amaç ve kazanımlarına etki yapabilecek düzeyde önceden hazırlanması lazımdır. Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımı, eleştirel düşünmeye bir katkı sağlaması açısından önemli özellikleri içinde barındırır. Sınıf ortamında konu dâhilinde öğrencilere sunulan karikatürler, onların eleştirel düşünmesine katkı sağlayacaktır. Karikatür hakkında sorulacak her soru, öğrencilerin eleştirel düşünmesine yönelik değildir. Eleştirel düşünmenin de kendine özgü boyutları ve unsurları vardır. Karikatürle eleştirel düşünme ancak bu unsurların düzenli şekilde sorulması ve öğrencilerin fikirlerinin alınmasıyla mümkündür.

Sosyal bilgiler derslerinde karikatürden yararlanmanın önemli katkıları bulunur. Her şeyden önce sosyal olayları incelerken hayal gücünü kullanmaya yardımcı olur. Öğrencilerin olayları iyi tasvir etmesine imkân tanır. Zor kavramların öğrenilmesinde araçtır. Gerçekle yorum arasındaki farkı görebilmeye, soyutu somutlaştırmaya önemli

derecede etkisi vardır. Bunların yanı sıra motiveyi artırma, kalıcı öğrenme sağlama, farklılıkları gözleme, tündengelim metoduyla düşünme, görsellerdeki önyargıları görebilme ve sonuç çıkarabilme özellikleri de sosyal bilgiler dersinde kullanılmasında birçok nedeni içinde barındırır.

Gülünçleştirme, abartma, sembol, mizah ve ironi unsurları kullanılarak yapılan karikatürler, öğrenciye belirli bir dönemde insanların ne düşündüğüne ilişkin sezgiler sunması ve çoğu kez bir konuyu metin kadar etkili bir özet halinde sunmasıyla gelişmiş ülkelerin eğitim programlarında yerini almıştır.

1.BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1.1 Problem

İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde karikatür etkinliğinin kullanımının öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisi nedir?

Alt Problemler

1. Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanma etkinliğinde öğrencilerin eleştirel düşünme düzeyi nedir?
2. Sosyal bilgiler dersinde karikatür etkinliğinin uygulanmasının eleştirel düşünme becerisi geliştirmedeki etkisi nedir?
3. Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanma etkinliğinin öğrencilerin eleştirel düşünme becerisini geliştirmede cinsiyete göre anlamlı bir fark var mıdır?
4. Sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanma etkinliğinin öğrencilerin eleştirel düşünme becerisini geliştirmede Sosyal bilgiler dersi notu ve genel not ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
5. Karikatür etkinliğinin sosyal bilgiler dersinde kullanılması konusunda uygulama yapan öğretmenlerin görüşleri nedir?

1.2 Araştırmanın Amacı

Sosyal Bilgiler programındaki becerilerde öncelikli olarak eleştirel düşünme becerisi yer almakta olup; öğrencilerin değişik konularda mantıkî yargılara ulaşmasında, olay ve durumlar arasında bağ kurabilmesinde önemlidir. Bu beceriyi kazanan; bilgiyi

irdeleme, sorgulama, analiz etme, yorumlama ve değerlendirmeye herhangi bir sorun karşısında nasıl ve neye göre karar vereceğini öğrenebilir. Kişisel yönünü geliştirme noktasında; kendini ifade etme, toplumla iletişim kurma, fikirlere açık ve saygılı bir yapıya sahip olur.

Sosyal bilgiler dersinde bu becerinin öğrenciye kazandırılmasında birbirinden farklı etkinlikler uygulanır. Derste, değişik sanat dallarının belirli ürünlerini kullanarak bazı kazanımları öğrencilere verebilmek mümkündür. Sanat dalları arasında mizah ve eleştiriyi içine alan, çizim yoluyla belirli bir konuyu dile getirirken düşündürmeyi de rol edinen karikatür sanatı bunlardan biridir. Karikatür; bir konu hakkındaki fikirleri, yargıları ve çıkarımları ele almada kişiyi düşündürmeye yöneltecek bir sanattır.

Bu çalışma, sosyal bilgiler dersinde karikatür etkinliklerinin kullanımının öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerine etkisini geliştirilen çoktan seçmeli test, karikatür çalışma kağıdı testi, dereceli puanlama anahtarı ve öğretmen görüşme formu ölçme araçlarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böyle bir çalışma, eğitimde karikatürde yararlanmanın diğer eğitimsel avantajları yanı sıra eleştirel düşünme açısından önemini anlamamıza katkı sağlayabilir.

1.3 Araştırmanın Önemi

Sosyal bilgiler dersinin amaçlarından en önemlileri arasında öğrencilere yaşamla ilgili temel becerileri ve üst düzey düşünme becerilerini kazandırmak vardır. Bu da aklımıza eleştirel düşünme becerisini getirir. Eleştirel düşünme becerisini kazanan birey; doğru mantıkla karar verir, sosyal sorunlara karşı duyarlı olur. Sorunları ortaya koyabilir, yorumlayabilir ve analiz edebilir. Sonuç olarak sorunu en uygun şekilde çözebilir. Eleştirel düşünme becerisini kazandırmanın en iyi yollarından biri de bireyin

eğitim süreci içerisinde deneyimler yaşadığı, derse aktif olarak katıldığı etkinliklerdir. Bu etkinliklerden birisi de karikatürle yapılan eleştirel sorgulara dayalı etkinliktir.

Karikatür, eğitsel role sahip bir sanattır. Karikatürlerden yararlanmanın eleştirel düşünme geliştirmeye etkisinin araştırılması eğitimde karikatürlerin kapsam ve çeşitliliğini artırmada önemli katkı sağlayabilir. Bu alışma; karikatür etkinliğinin eğitim programlarında daha etkin biçimde yer alması konusunda program hazırlayıcıları ve uygulayıcılarının görüş geliştirmelerine, bu etkinliğin önemi ve uygulamadaki sınırlılığını anlamada katkıda bulunabilir.

1.4 Sayıtlar

Bu çalışmanın temelini dayandırdığı sayıtlar şunlardır:

- 1-Öğretmenlerin hazırlanan etkinlikleri aynı yeterlikte uyguladıkları varsayılmıştır.
- 2-Ön-test soruları için uzman görüşleri yeterlidir.
- 3-Son-test değerlendirme soruları için uzman görüşlerinden faydalanarak hazırlanan değerlendirme ölçeği geçerli ve güveniliridir.
- 4-Deney grubundaki öğrenciler karikatür etkinliklerini titizlikle yanıtladımışlardır.

1.5 Sınırlılıklar

- 1-Araştırmanın bulguları Samsun ili Kavak ilçesi ilköğretim kurumlarında çalışma yapan grupla sınırlıdır.
- 2-Araştırmadaki bulgular, ön test ve son teste katılan öğrencilerin karikatür çalışma kâğıtlarına verdikleri yanıtları içeren ön-test ve son-test sorularıyla sınırlıdır.
- 3-Bu araştırma, kullanılan değerlendirme ölçeğinin ölçtüğü maddelerle sınırlıdır.
- 4-Araştırma, kullanılan istatistikî verilerle sınırlıdır.

1.6 Tanımlar

Karikatür: İnsanların, varlıkların, olayların, hatta duyu ve düşüncelerin doğalara ters düşen, olağanla çelişen gülünç yanlarını yakalayıp bunları bazen yazıyla destekli abartılı çizimlerle gülmece anlatımına dönüştürme sanatıdır (Alsaç, 1994: 7).

Eleştirel Düşünme: Kişinin düşünce sistemindeki yapıları usta bir şekilde yöneterek ve bu yapılara entellektüel standartlar getirerek düşünme yönteminin kalitesini arttırdığı bir süreç olup; kişinin kendi kendini yönlendirdiği, disipline ettiği, izlemeye aldığı ve doğruladığı bir düşünme yöntemidir (Paul ve Elder: 2008).

2. BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

Bu başlık altında birinci bölümde; karikatür sanatının tanımı, nitelik ve özellikleri hakkında açıklamalara yer verilecektir. İkinci bölümde; eğitimde karikatürün kullanılabilirliği tartışılacaktır.

Üçüncü bölümde; sosyal bilgiler dersinde karikatür kullanımının dersin amaç, beceri, kavram ve değer ekseninde dersin içeriğine hangi açılardan katkı yaptığı ortaya konacaktır. Dördüncü bölümde; eleştirel düşünmenin tanımı, Türkçe ve yabancı literatürdeki uzmanların eleştirel düşünmeyle ilgili tespit ve değerlendirmeleri ve bu değerlendirmelerin ışığında eleştirel düşünme becerileri ve eğilimleri hakkında bilgiler verilecektir. Beşinci bölümde; eleştirel düşünmede karikatürün yeri ve katkısı karikatüristlerin yanı sıra eğitim uzmanlarının tespitleri yönünde değerlendirilecektir.

2.1 Karikatür Sanatı ve İşlevi

Karikatür, İtalyancada doldurmak, yüklemek, abartmak, alay etmek anlamlarına gelen “caricare” sözcüğünden türemiştir. 16. yüzyılda abartılı çizimleriyle tanınan Agostino Carracci (1557- 1602) ve Annibale Carracci (1560-1609) ressam kardeşlerin caricatura sözcüğünü ilk kez kullandıkları muhtemeldir. Modernleşme sürecinde yayın organlarının Fransa örnek modeline göre Osmanlı Devleti topraklarına 19. yüzyılda girmesinin etkisiyle bu sözcük, Türkçeye Fransızcadan geçmiştir.

Sözlük ve ansiklopedik manalarını incelediğimizde karikatür; “bir nesnenin, insanın veya bir olayın alaylı olarak insanı güldürecek ve güldürürken de düşündürecek

abartılı bir biçimde çizilmiş resmidir” (Püsküllüoğlu, 2001:226). Ansiklopedik tanımlarda ise, örneğin Redhouse Dictionary’de (2001) “Çizgi film anlamlarını içeren geniş bir kümeyi temsil eder” (s. 55- 56); Temel Britannica’da (1993) “Bir kişinin ya da bir olayın gülünç ve çarpıcı yanını yakalayıp öne çıkartarak, abartılmış çizgilerle gülmeceye dönüştürme sanatıdır” (c.10:67- 70) şeklinde tanımlanmıştır.

İnsan zekâsının gereksinim duyduğu düşünmeyi ve düşündürürken tebessüm etmeyi temin eden karikatür; sanatlar içinde ayrı bir yer edinip bir yandan çizilip bir yandan tartışması yapılan ve çok çalışmayı gerektiren bir sanat ürünüdür. Bir bakıma insanın, olayların ve yaşanılanların ortaya konularak hicvedilmesini içeren konumu vardır.

Karikatür; olumsuzluğu değil, çelişkiyi vurgulayan, gerçekliği insanlığın lehine dönüştürmeyi amaçlayan bunu yaparken de izleyiciyi sarsan, düşündüren, aklın eleştirici tavrını çizgiyle somutlaştıran bir eleştiri başkaldırı biçimidir. (Dokgöz: 2004). Karikatür; insanların, varlıkların, olayların, hatta duygu ve düşüncelerin doğalarına ters düşen, olağanla çelişen gülünç yanlarını yakalayıp bunları bazen de yazıyla desteklenmiş abartılı çizimlerle bir gülmece anlatımına dönüştürme sanatıdır (Alsaç, 1994: 7).

Osmanlı Devleti’nde Türk karikatürcülüğüne yeni bir dönem başlatan Cem, çıkardığı Türkçe/Fransızca Cem/Djem dergisinin ilk sayısında karikatürü şöyle tanımlamıştır:

“Karikatür!... Kapsamı geniş, büyük bir sözcük! Güldürmek için biraz yarı şaşkınlık baktırılan bir göz, biraz büyütülen bir buruncuk, biraz sırttırılan bir ağız, yanpırı çiziliveren bir çizgi kimileyin bir kırgınlık yaratır. Güldürecek iken kızdırır. Melek bir düşünceyi, ifrit bir

düşmanlık biçimine sokar.(...) Karikatür; nükte, anıştırma, ince söz gibi edebiyat sanatından sayılır. Bu kanıtlarla yalnız edep alanında uçması gerekir(...) Karikatür hiçbir zaman kötü düşünmez, hep tuhaf düşünür” (Koloğlu, 2005: 74).

Karikatür tanımlarının ortak noktası; olay, olgu ve durumların eleştirel bir dilde gülmece ögesini kullanarak çizgiye dökülme sanatı olduğudur. Karikatürler; biçim, yapı, hazırlanma amacına göre karikatürist ve bu sanat üzerine yoğunlaşan yazarlar tarafından belirli sınıflara ayrılır. Vladimir Kazanevsky; karikatürleri üç grupta inceler:

1-Editoryal (politik) Karikatürler: Güncel olaylar üzerine görselliği kullanan mizah yanında eleştiriyi de içeren karikatürlerdir.

2-Esprili-Komik (gag) Karikatürler: Bireyleri mizâhi çizgi olarak eleştirel değerlendirmek yerine toplum ve insan tiplerleriyle alay eden karikatürlerdir.

3-Açıklayıcı-Aydınlatıcı Karikatürler: Bu tür karikatürler öğretme, öğrenme materyalleri ya da reklamlar ile bağlantılı olarak kullanılan onlara ilişkin önemli noktaları açıklayan özelliktedir. (Kazanevsky:2004).

İfade tarzı, tekniği, kurgu özelliklerine göre karikatürleri iki ayrıma tabî tutan karikatüristler de vardır.

1.İfade Tarzına Göre:

- a. Yazılı Karikatürler: Eğlendirmeyi ve güldürmeyi amaçlayan güncel konuları siyasî gündemi takip eden gazete ve dergilerle halka ulaşan karikatürlerdir.
- b. Yazısız Karikatürler: Üst kültür seviyesinde insanların anlayabileceği belli birikimi, kafa yormayı ve estetik değerlerin önceliğini gerektiren sanatsal kaygı taşıyan karikatürlerdir.

2. Tekniğine Göre:

- a. Renkli Karikatürler: Yazı ve çizgilerin renklendirilerek sayfaya aktarılan karikatürlerdir.
- b. Siyah-Beyaz Karikatürler: Beyaz sayfa üzerine çini mürekkebi kullanılarak üretilen karikatürlerdir.

3. Kurgu-Yapı Özelliklerine Göre Karikatürler:

- a. Tek Kare Karikatürler: Anlatılmak istenenin tek aşamada verildiği karikatürlerdir.
- b. Bant Karikatürler: Belirli bir mekanda tiplerin bulunduğu, seri olarak çizilen bir olay ve olguyu içeren karikatürlerdir. (Çeviker: 1986: 58).

2.2 Eğitimde Karikatür

Sınıfta farklı kaynakların kullanımı öğrenmeyi teşvik eder. Karikatür gülümsetirken o olayın başka bir açıdan da kavranmasını sağlar (Black, 2003: 30). Kaynak malzeme olarak birçok görsel materyalin yanında karikatürleri kullanabiliriz. Gülünçleştirme, abartma, sembol, mizah ve ironi unsurları kullanılarak yapılan karikatürler; öğrenciye belli bir dönemde insanların ne düşündüğüne dair sezgiler sunması ve çoğu kez bir konuyu metin kadar etkili bir özet halinde vermesi yönüyle önemlidir.

Konuyla ilgili kaynaklar ışığında eğitimde karikatürlerden yararlanmanın önemi, işlevi ve yararlarını şu şekilde özetleyebiliriz (Holliday ve Grskovic, 2002; Alkan 2006; Uslu, 2007; Örs, 2007; Brummett, 2003; Efe, 2005).

1-Öğrenciler derste eğlence ararlar. Karikatür, mizah dili sayesinde bunu başaracak ve monotonluğu azaltacak güçtedir. Sevimli olup derste gülme olayı yaratacaktır ancak bu gülme ciddiyetsizliğin verdiği ortamın oluşması anlamında değil öğrenmeye doğru

kişiyi çekme olayıdır. Derste gülümsemekle yaratılan sınıf atmosferi kuru kuruya anlatılan dersten daha faydalıdır. Karikatürdeki espriyi bulmaya çalışmak öğrenciler için bulmaca çözümü kadar keyiflidir. Bu sanat; istenilen mesajı öğrencinin belleğine yerleştirmede etkili bir araçtır.

2-Beceri ve tavırların öğrenilmesi açısından etkilidir. Öğrenciler, karikatürü inceleme yoluyla sözlü ve yazılı anlatım becerilerini geliştirme yanında okuma becerilerini de geliştirirler.

Özellikle anlam hakkındaki ipuçlarını sağlayan okumanın işlevine yardım sağlayabilir. Okuma kabiliyeti düşük öğrenciler için müfredat programı yapmaya yardım edebilir.

3-Kaynakları tahlil edebilme, derste konular arasında muhakeme kurma ve öğrencilerin derste problem çözme yeteneğini artırma yönünden önemlidir. Karikatür; yoruma açık bir sanattır. Öğrencilerin karikatüre bakış açısı farklı olabilecek bu da düşünce zenginliğini getirecektir. Böylelikle belirtilen herhangi bir durum hakkında sorunu bulma ve karmaşık yapıdaki konuları çözümlene kapsamında öğrenciler; problem çözme yeteneklerini ortaya koyacaktır. Böylece bilgilerde ayrıntıları yakalamaları daha kolay olacaktır.

4-Karikatür, öğrencilerin derste eleştirel düşünmesini sağlar. Eleştiriye dönük olup içinde mizahın, nüktenin, latifenin, tezatların, farklı bakış açılarının, karşı duruşların bulunduğu bir sanat dalıdır.

5- Öğrencilerin ilgi süresi kısıtlıdır. Derste uzun süre odaklanmada karikatür etkin rol oynar. Dersin içinde giriş bilgileri verilirken ve derste ilginin azaldığı zamanlarda konuya tekrar dönmede etkilidir. Dikkatleri üzerine toplayarak bu sayede öğrenme sürecinin uzamasına ve öğrencinin verilmek istenen fikri kolay anımsamasına yardım

edecektir. Rahatlamış ruh haliyle, öğrencilerin bilgileri belleklerinde kalması daha kolay olacaktır.

6- Karikatür, öğrencinin çevresine ve içinde yaşadığı toplumu daha iyi tanmasına yardımcı olur. Toplumsal olayları değerlendirmesine olanak sağlar. Alkan'ın deyişiyle karikatürün bu özelliği şöyledir:

Karikatürcüler bir konuyu ele alırken; farklı bir medeniyet dünyasına mensup toplumları ele aldıklarında da ilgili çizimleri yaparken bir topluma nasıl baktıklarını; seçtikleri karakterlerle somut ortaya koyarlar. Bu da karikatürü çizen kişinin yabancı bir toplumu nasıl tarif ettiğini; kendi imgelem dünyasında o toplumun nasıl yer edindiğini görmemizi sağlar. Karikatüristin toplumunun nasıl değer yargılarına sahip olduğunu anlarız (Alkan, 2006: 14).

7-Öğrencilerin sanata ilgileri artar ve estetik duyguları gelişir. Karikatür, işlevsel bir iletişim aracıdır. Sanatsal ve estetik işlevleri vardır.

8-Eğitimde öğrencilerin demokratik gelişimini sağlar. Karikatürü gerçekçilikle bir arada değerlendirmek, bilinçli olmayı, demokratik değerleri bilmeyi gündeme getirecektir. Karikatür yoluyla ders gören bir öğrenci öğrenme ve uygulama yoluyla demokratikleşecektir.

9-Karikatür, öğrenciyle iletişim kurmada etkilidir. Mesajları öğrenci belleğine yerleştirmede kolaylık sağlar. Çocukla iletişim kurmada mizahsal yaklaşımın çekiciliğinden söz edilebilir. Karikatürle iletişim kurmak; karmaşık olmayan kolay bir yoldur. Dikkat çekicidir, şaşırtıcıdır, akılda kalan bir yanı vardır.

10-Öğrenimin özgürleşmesini yorumlama yetisinin artması ve yaratıcılığın gelişmesine yardımcıdır.

11- Düşünen, toplumda sorumluluk sahibi gençlerin yetişmesine katkı sağlar. Özellikle ders içerisinde belirli bir sorunun çözümü üzerine verilen karikatürü tartışmaya açmak bakımından öğretmenin öğrencileri grup çalışmasına yönlendirmesiyle fikirler gruplar arasında bilgi alışverişi yapılarak paylaşılacaktır.

12-Kültürel değerleri, inançları, normları, yazıları iletmede önemli rol üstlenir. Örs'ün ifadesiyle bu yönüyle karikatür;

Toplumsal, ekonomik ve kültürel bir gösterge yansıtıcıdır. Toplumun aynasıdır. Bu nedenle sosyoloji, psikoloji, siyaset, ekonomi, antropoloji, felsefe ve tarih ile yakından ilgilidir. Karikatür; kültürel değerleri, inançları, yazıları, normları iletmede önemlidir. Bu bakımdan karikatür insanlık tarihini yansıtır (Örs, 2007: 28).

13- Özellikle politik karikatürler, yeni oluşum ve değişimleri içeren fikirleri işleyerek toplumu olumlu yönde etkileyebilir. Toplumun aksayan yanlarını ortaya koyabilir. Bunu yaparken, egemen söyleme meydan okuyacağı gibi onu onaylayabilir de.

Burada karikatürün derste olumsuz kullanımlara da açık olduğunu belirtelim. Sadece gülme ögesi bulunan, herhangi bir mesaj ve düşünce içermeyen karikatürler kısa süreli gülme olayı meydana getirirse de öğrenciye kazanım konusunda etkisi olmayacaktır. Dersin kazanımlarına uymayan farklı temaları ilgilendiren karikatürlerin derse fayda getirmesi çok zordur. Bunun yanı sıra öğrenci seviyesinin çok üzerinde üst düzey becerileri ölçen karikatürler öğretmen tarafından iyi incelenerek sınıf ortamında etkinlik halinde sunulmalıdır. Aksi takdirde öğrencilerin etkinliğe katılımı kısıtlı ölçüde kalacaktır.

Karikatüristin, çizim yaparken içinde bulunduğu toplumun değerlerinden soyutlanması çok zordur. Bu değerler; özellikle politik karikatürlerde başka toplumlarca

yadırganabilir. Derste bu tür karikatürler kullanılırken dikkat edilmelidir. Çünkü karikatürde; toplumun önem verdiği bazı değerlere saldırı olabilir. Öğrencinin kültür ve inançlarına olumsuz vurgu yapabilir. Propaganda gayeli çizilen bir karikatür; özellikle sosyal bilgiler dersinin tarih konularını ilgilendiren hususlarda öğrenciyi yanlış yönlendirebilir.

2.2.1 Karikatür Etkinliğinde Öğretmen ve Öğrenci

Karikatürün eğitimde başarıyla kullanılabilmesi için öğretmenin özel bir beceri ve eğitime sahip olması gerekir. Bu yönde etkinlik yapacak bir öğretmen, öncelikle sanatın tekniğini, anlatmak istediğini, kalitesini bilmek zorundadır. Bu sanatı yakından takip etmelidir.

Efe'ye göre; karikatür kendisiyle ilgilenenleri yoğurur ve geliştirir. Karikatür etkinliğini derste uygulayan öğretmen, durağan ve edilgenlikten kurtularak, çevresindeki nesne ve edimlerin nedenlerini bulmaya çalışarak kendini yeniler. Bu soruların yanıtlarını bulmak için bir arayışa girer. Belleğin gerilerinde kalan, unutulmuş bilgileri karikatürün dinamizmi tekrar ortaya çıkarır (Efe, 2005: 15).

Bu açıdan öğretmen, eğitimde karikatürü sağlıklı bir biçimde kullanabilmesi için önce bu konunun önem ve anlamını bilmelidir. Karikatürün içeriğinin dersin öğretim programına uygunluğunu ve kazanımlara katkılarını incelemesi lazımdır. Üniteye olumlu katkısını ve hangi temada bir eğitim materyali olarak kullanılacağını tahmin etmelidir. Karikatürü görsel okumalara destek amaçlı düşünüyorsa; bunu hangi alanlar için etkinlik aracı yapacağını ortaya koymalıdır. Öğrencilerin kavram bilgisi yeterliliklerini artırmak istiyorsa bunu nasıl bir yöntemle ele alacağını düşünmelidir.

Karikatürle derste etkinlik yapacak öğretmen; dersin becerilerini göz önünde bulundurmalıdır. Öğrencilerin nasıl organize edileceğini, stratejilerinin nasıl seçileceğini ve düşünme unsurlarını önceden belirlemelidir. Öğretmen, öğrencilerin karikatürde belirtilen ilişkiler arasındaki bağ ve kavramları, öğrencilerin hafızasını kolaylaştıran bir şekilde nasıl sunulması gerektiğini önceden değerlendirmelidir. Öğretmen; özgürlük, adalet gibi soyut genel kavramları anlatmak için öğrencileri yüreklendirmelidir (Holliday ve Grskovic, 2002).

Bunun yanı sıra karikatür hakkında sorular sorarak öğrencinin dikkatleri çekilmeli ve öğrenmelerinde yardımcı olunmalıdır. Öğrenciler; görsel okuryazarlık düzeyleri, ilgileri, önem verme dereceleri gibi farklılıklarından dolayı görsel materyalde sunulmak istenen mesajı tam olarak algılamayabilir. Karikatür hakkında soru sormak, öğrenciyi görselle etkileşime sokmanın en emin yoludur. Ayrıca kullanılan karikatür materyaline ders esnasında ya da metin içinde her zaman gönderme yapılarak dikkatler yönlendirilmelidir (Nichol, 1996: 71).

Karikatürü etkinlik olarak seçen öğretmen, öğrencilerin algılama düzeylerini, yeterlilikleri ve hazır bulunuşluk düzeylerini de tespit etmelidir. Seçilen ürünün hangi sınıf kademesinde olacağını da baştan belirlemelidir. Öğrencinin yaş ve gelişim çağıyla çelişen karikatürü kullanmak öğrencilerin morallerini de bozacaktır.

Materyal zenginliği açısından öğretmen ne kadar fazla karikatür ürün arşivine sahipse konuya bire bir etki yapacak karikatürü bulması da o oranda artacaktır. Eğer arşivinde anlatacağı konuya uygun karikatür yoksa karikatüre ulaşabileceği kaynaklar konusunda bilgi sahibi olmalıdır.

Karikatürler, öğretmen tarafından önceden belirlenir. Projektör, tepegöz gibi araçlarla tüm sınıfın görebileceği şekilde öğrencilere sunulur. Bu olanağı olmayan

öğretmenler ise fotokopi v.b. tekniklerle karikatürleri tahtaya asabilir. Ayrıca çoğaltarak öğrencilere de verebilir.

Öğretmenler karikatürü incelemeleri için belli bir süre tanır. Daha sonra da her öğrenci sözlü ya da yazılı anlatım tekniği ile karikatürden anladıklarını ifade eder. Bu fikirler üzerinde tartışılarak yorumlar yapılır. Öğretmenler bir sonraki ders konusunu öğrencilere söyleyerek bu konuda karikatür bulmaları için öğrencileri ödevlendirebilir.

Bir karikatürü okumanın en iyi yolu ona sistematik sorular yöneltmektir. Bu sorular karikatürü çizen kişiye karikatür sınırının dışındaki kişi ve nesnelere karikatürün çizildiği ortamın hangi kültürlerin izlerini taşıdığına, karikatürdeki ayrıntılara ve bu ayrıntıların bütüne katkılarına yönelik olabilir. Tablo 2. 1’de karikatürlerin nasıl analiz edileceğine ilişkin temel sorular verilmiştir.

Eğitimde karikatürlerden beklenen sonucun alınabilmesi için etkinlik öncesinde öğrencilerin şu konularda bilgilendirilmesi gerekir:

1-Karikatürist, hitap ettiği okurun bilgi birikimi ve bazen siyasal görüşleri konusunda varsayımlar yapar. Daha incelikli karikatürleri anlayabilmesi için, öğrencilerin bu varsayımların neler olduğunu araştırıp öğrenmesi gerekir.

2-Karikatürler, genellikle olgusal bilgilerden çok görüşler sunarlar. Karikatürler taraflıdır, konuya ilişkin bir bakış açısı çok sayıda perspektif sunmaya çalışmazlar.

3-Karikatüristler büyük ölçüde gülünçleştirme ve abartma unsurlarını kullanırlar. Bunlar olumlu ya da olumsuz olabilir. Karikatüristler halka mesajlarını iletmek için basmakalıp anlayışlara sıklıkla başvururlar; bir sosyal gruba veya ulusa ilişkin çoğu kez küçümseyici ve aşırı basitleştirilmiş genellemeler sunabilirler.

4-Bir karikatürün etkili olabilmesi için karikatür ve hiciv açısından nelerin komik, nelerin ‘kolay hedef’ olduğu konusunda dönemin sosyal göreneklerine uyması gerekir.

5-Karikatürlerin çoğunda sembol aracılığı anlatmaya başvurulur. Karikatürün anlamını çözmek için bu sembollerin neyi temsil ettiğini bilmek gerekir. (Stradling, 2003: 102-103)

Tablo 2.1: Karikatürleri Analiz Etmek İçin Bir Tablo

YORUM	Bulgu: Nasıl Biliyorsunuz?	Ne Kadar Biliyorsunuz?
Bu karikatürler arasında tanıdıklarınız var mı?		
Eğer gerçek kişi iseler, adlarını ve karikatürün çizildiği tarihteki konumlarını belirtin		
Karikatür hangi tarihte yayımlanmış?		
Karikatürde hangi olay ya da konuya değiniliyor?		
Bu olay ya da konu ve karikatürdeki insanlar hakkında neler biliyorsunuz?		
Başka ne demek istiyor? Mizaha ya da ironiye dönük bir yönü var mı? Eğer varsa hangi açılardan?		
Karikatürde semboller var mı? Sanatçı bu sembolleri niçin kullanmış?		
Karikatür olumlu mu olumsuz mu çizilmiş?		
Karikatürde işlenen konuya ilişkin, karikatüristin tutumu nedir? Olumlu mu olumsuz mu övücü mü eleştirici mi?		
(Stradling, 2003: 103- 104)		
Karikatürde vardığınız sonuçları kontrol etmenize yarayacak başka kaynak ne olabilir?		
Bu karikatür amacına ulaşma etkisi bakımından ne kadar etkilidir?		
Bu karikatür ele alınan olay, konu veya kişilere yönelik yorumunuzu değiştirdi mi?		

2.3 Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatür

Sosyal bilgiler, tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset, hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir. (MEB, TTKB: 2009)

Sosyal bilgiler dersi konularının sosyal hayatın bütün yanlarını öğrenmeye dayalı olduğu bilinen bir gerçektir. İnsanın toplum hayatına etkin uyumunu sağlamada önemli rolü vardır.

Öğretim programında, Türk Millî eğitiminin genel amaçları ile uyumlu Sosyal bilgiler dersine yönelik 17 genel amaç belirlenmiştir (MEB, TTKB: 2009). Bu amaçların etkinliklerle öğrenciye katkı sağlayacağı bilinen durumdur.

Programın uygulanması sürecinde gerekli olan beceri, bilgi ve kavramları kazandırmada etkinliklere temel oluşturabilecek uygulamalardan birisi de görsel imge oluşturmaktır. Görsel imge, öğrencilerin işlenen konuyu grafik, resim, karikatür, tablo, şema ve şekillerle göstermesidir (MEB TTKB: 2009). Buradan da anlaşılıyor ki öğrenciler de bir konuyu öğrenme veya daha derinleştirmek için yetenekleri oranında karikatür çizip derste kullanabilirler. Bunda da öğretmenin öğrencileri motive etmesi ve şevklendirmesi önemlidir.

Sosyal bilgiler programı, ilköğretim 4 -7.sınıf düzeyinde diğer derslerle birlikte ilk dokuz beceriyi kazandırmanın yanında kendine özgü beş beceriyi kazandırmayı da amaçlamaktadır. Programda verilen beceriler şunlardır:

Eleştirel düşünme- Yaratıcı düşünme- İletişim- Araştırma- Problem çözme- Karar verme- Bilgi teknolojilerini kullanma- Girişimcilik- Türkçeyi doğru, güzel ve

etkili kullanma- Gözlem- Mekânı algılama- Zaman ve kronolojiyi algılama- Değişim ve sürekliliği algılama- Sosyal katılım- Empati.

Bu beceriler arasında birinci sırada yer alan eleştirel düşünme becerisi, karikatürün derslerde katkı sağlayacağı en önemli beceridir. Programda eleştirel düşünme unsurları kullanılarak on iki husus sıralanmıştır. Bunlar; bir kanıtı kullanma ya da referansa dayanma, sebep-sonuç ilişkisini belirleme, ilkeleri türetme, genelleme yapma, farklı bakış açılarını açıklama, kararları sorgulama, sınıflama yapma, değerlendirme, karşılaştırma yapma, ilgili ve ilgisiz bilgiyi ayırt etme, kalıp yargıları fark etme, çıkarımda bulunmadır (MEB TTKB: 2009).

Eleştirel düşünmenin bilişsel boyutuna katkı sağlayacağı konusunda karikatür etkili bir etkinlik aracıdır. Bunun yanında beceriler arasında esnek ve orijinal olma, imgelemlerde bulunma, analiz, sentez, değerlendirme yapma, sıra dışı bağlantılar kurmayla bezenen yaratıcı düşünmeye de karikatürün katkısı fazladır.

Öğrenciyle iletişim kurmada etkili olan karikatürün, programın iletişim becerisine de olumlu yapılandırmada bulunacağı dikkatlerden kaçmayacaktır. Özellikle öğrencilerin kendilerini ifade etmeleri, belirli bir konuyu tartışabilmeleri, açık fikirli olabilmeleri, başkalarının duygu ve düşüncelerini anlayıp birbirlerine saygı duymaları konusunda karikatür etkinliğinin önemli katkısı olabilir.

Araştırma becerilerinde; ana fikri bulmaya çalışma, yorumlama yapabilme, olgu ve fikirleri ayırma, propagandayı tanıma, görsel malzemedeki ipuçlarını ve açıklamaları kullanma açısından karikatür etkili olacaktır.

Problem çözme becerisinde; problemi tanıma ve sınırlandırma, problemin çözümüne yönelik hipotezler ortaya atma, probleme yönelik bir çözüme varmada da faydalı bulunacaktır.

Karar verme becerisinde; sorunun farkına varma, sorunu tespit edebilme, sorunun çözümü için hipotez ileri sürme, çözüm yollarını öğrenme, çözümlerden uygun olanına karar verip bunu değerlendirmesinde de karikatürün pozitif yönde öğrenciye katkı yapacağı bilinmektedir.

Bunların yanında değişim ve sürekliliği algılama, sosyal katılım ve empati becerisine de derste uygulanacak karikatür sanatının etkin yapısı önemli eklentiler yapacaktır.

Sosyal bilgiler dersinde bilgilerin yapı taşlarını oluşturan kavramların öğretiminde son yıllarda derslerde kavram karikatürlerinden yararlanılmaktadır. Kavram karikatürü; günlük olayları içeren karikatür stilindeki resimler olup bilimsel konulara alternatif bir bakış açısı öne sürer ve karakterleri birbirleriyle tartışmaya davet eder.

Kavram karikatürleri yapısal açıdan bilinen karikatürlerden farklı bir formatta olup içerisinde mizahî ve abartılı unsurları barındırmamasına karşın olay ve karakterlerin çizgiler ile anlatılıyor olması onlara karikatür özelliği yüklemektedir. Genellikle üç ya da daha fazla karakterin günlük bir olay hakkında karşılıklı soruları ya da fikirleri konuşma balonları biçiminde sunulmaktadır. Kavram karikatürlerinin uygulama amacı; bir kavram, durum ya da olay hakkında tartışma başlatmak ve beraberinde araştırmaya sevk etmektir. Kavram karikatürlerinin, öğrencilerin bireysel düşünme biçimlerini sınıf içi etkileşimden soyut olarak açığa çıkarmakta kavram yanlışlarını gidermede başarılı olduğu yapılan araştırma sonuçlarında ortaya konmuştur (Kabapınar: 2005).

Sosyal bilgiler programında değer, “bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından

doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlakî ilke ya da inançlar” olarak tanımlanmıştır.

Değer öğretiminde öğrencinin yaşam değerlerini fark etmesi, karar alması ve bunu uygularken değişen ve gelişen dünyaya paralel çözümler bulmasında özellikle bireyin farkında olmadığı ya da hiç umursamadığı veya çok önem verdiği bazı değerleri karikatüristlerin çizimlerinden görmesiyle kendisini sorgulayan ve bu değerlerin iç yüzünde neleri bilip bilmediğini düşünmesi açısından karikatürler öğrencilerin zihinlerinde birçok ışık filizi sunabilir.

Öğrenci, ergenlik öncesi ve ergenlik döneminde; çalışma, arkadaşlık, para, cinsiyete bakış, aile, okul, çevre gibi konularda anlaşmazlığa düşer ve değer çatışmaları içine girebilir. Derste kullanılacak karikatür etkinliği bu değerleri hem yeniden kavrama hem değer çatışmalarına karikatüristin verdiği mesajlarla öğrencinin kendi his ve düşünce yapısını öne sürerek belirli izlenimlerde bulanacağı açıktır. Zaten değerleri açıklama derste verilecek etkinliklerle, oyunlarla yapılabilecektir. Ahlakî ikilemlerde çıkmazlarda bulunan öğrenciler için de karikatür etkili olabilir. Bu konuyla ilgili derste sunulacak bir karikatürle öğretmen, sınıftaki öğrencileri gruplara bölüp karikatürde görülen en iyi davranışın ne olduğunu sorabilir. Her grup bu soru etrafında tartışabilir. Öğrenciler görüşlerini kimseden etkilenmeden öne sürer. Bu değer analizleri için de yapılabilir.

2.3.1 Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Karikatür ve Uygulama Örnekleri

Sosyal bilgiler ve tarih derslerinde karikatür kullanılabilirliği çoğu kişi tarafından vurgulanmış olsa da bu derslerde karikatürü kaynak olarak kullanma, analiz etme ve yorumlama yaygın değildir. Birçok sosyal bilimci, kaynak olarak görsel malzemeden

yararlanma konusunda rahatsızlık duyuyor. Genelde yazılı bir belgede uyguladığı eleştirel analize ender olarak başvuruyor. Bunlar arasında görsel malzemeleri analiz etmek ve yorumlamak için eğitim görmüş olanların sayısı çok az oluyor (Stradling, 2003:100).

Ders kitaplarında da çoğunlukla karikatürlere sadece görsel amaçla yer vermeyi yeterli gören yazarlar vardır. Oysa sosyal konularda ders veren eğitim uzmanları; karikatür sanatına has özellikleri; bir konu, olay ya da şahıs hakkında tek taraflı bakış açısını ortaya koymak için başvurulan gülünçleştirme ve abartma gibi çeşitli üslupları dikkate almak durumundadır.

Eğitim uzmanlarına göre; yorumlanmayı gerektirdikleri için, öğrenciye söz konusu olay, konu ya da kişiyle ilgili daha önceki bilgilerden yararlanma fırsatını vermeleri yönüyle belli bir konu hakkındaki ünitenin sonuna bir karikatür koymak yararlı olabilir; çünkü öğrenciler buradaki ipuçlarını kavrayıp çözecek ve karikatüristin niyetini yorumlayacak bilgileri edinmiş olurlar (Paykoç, 1995: 65).

Türkiye’de sosyal bilgiler ders kitaplarında karikatürler, 2006- 2007 eğitim-öğretim yılından itibaren girmeye başlamıştır. Karikatürler, ders kitaplarında 6. sınıflarda Demokrasinin Serüveni, Yeryüzünde Yaşam, Ülkemiz ve Dünya ünitesinde (Kolukısa, Tokcan, ve Akbaba, 2007), (Genç, vd, 2008) 7.sınıflarda İletişim ve İnsan İlişkileri ile Yaşayan Demokrasi ünitesinde (Polat, vd, 2008), 8.sınıflarda Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası ve Atatürk’ün Ölümü ünitesinde vardır (Başol, vd, 2008).

Ders kitaplarında; karikatür üzerinde açık uçlu tek soru sunulup öğrencinin bilgisinin ölçülmeye çalışıldığı veya karikatürde verilen mesajın öğrenci tarafından alınıp alınmadığı sorgulanmaktadır. Özellikle 7.sınıf ve 8.sınıf ders kitaplarındaki karikatürler bu şekildedir.

6. sınıf ders kitabının “Demokrasinin Serüveni” ünitesinde karikatürü tanımaya yönelik bir soru yöneltilip ardından gelen sorular eleştirel düşünmeyi ölçmeye uygun sorular olup eleştirel düşünmenin yorum ve sorun unsurlarına yanıt arayan niteliktedir (Genç, vd, 2008:190).

6.sınıf diğer ders kitabında ise “Yeryüzünde Yaşam” ünitesinde çevreyle ilgili 6 karikatür verilip bu karikatürler üzerinde sorular sorulmaktadır. Eleştirel düşünmenin amaç-hedef, sorun, etki-sonuç unsurlarına yanıt arayan bu soruların yanında öğrencilerin konuyla ilgili önerileri de istenmektedir (Kolukısa, Tokcan, ve Akbaba, 2007: 90).

Bu ders kitabının çalışma yapraklarında dikkatimizi çeken bir karikatür etkinliği ise; “Ülkemiz ve Dünya” ünitesindedir. Aydın Doğan Vakfı’nın uluslar arası karikatür yarışmasında ödül alan dört karikatür öğrencilere sunulup; bunlar toplumlar arası bakış, evrensel değerleri sahiplenme yönünden sosyal bilgiler dersinin amaçlarına katkı yapabilecek özelliktedir (Kolukısa, Tokcan, ve Akbaba, 2007: 238).

İpşiroğlu’nun (2003) özellikle sosyal bilgiler dersine olumlu etki edecek ilköğretim öğrencilerine yönelik eseri, hem ders kitaplarına hem de karikatürle uygulama yapacak öğretmenlere bir referans kaynağıdır. Özellikle eserin içinde çocukların karikatür üzerinde birbirleriyle konuşarak eleştirel düşünme unsurlarına yönelik sorulara yanıt araması, fikirlerini öne sürmeleri; karikatür etkinlikleri için bir yol gösterici konumundadır.

Belli bir siyasal görüşe bağlı olanlar arasında veya bir bütün olarak toplumda bir dönemde geçerli olan kanıyı araştırmak için son derece etkili olan politik karikatürlerin sosyal bilgiler için de ayrı bir yeri vardır. Ders kitaplarında bu karikatürlere çok yer verildiği görülür. Bunun nedenini Heinzelmann şöyle açıklar:

Karikatürler daha ilk bakışta o dönemin sosyal ve politik yaşamının görüntüsünü gözümüzde canlandırır. Basılı kaynaklardaki karikatürleri incelemeye başladığımızda, bu görüntü birçok ayrıntı kazanarak daha da zenginleşir (Heinzelmann, 2004: 9).

Öğrencinin ilgi alanına giren güncel, merak ve heyecan uyandırıcı tüm konular ile çeşitli ders konuları karikatürle desteklenip zenginleştirilebilir. Ayrıca bu sanat yardımıyla çeşitli mantık alıştırmaları yapmak mümkün olabilir. Öğrencilere basında karikatür takibi yaptırıp, yorumlatmak onların güncel olaylara yoğunlaşmasını sağlar ve öğrencilerin dış dünyaya ilgisini artırır.

Karikatürler sosyal bilgiler ve tarih dersinde pedagojik yönleriyle de değer taşıyabilirler. Öğrenciye – aynen profesyonel tarihçiye olduğu gibi – belli bir dönemde insanların ne düşündüğüne ilişkin sezgiler sunarlar. Çoğu kez bir konuyu metin kadar etkili bir özet halinde aktarırlar. Görüntülerden süzülüp çıkarılması gereken bir anlam taşırlar (Stradling, 2003:100).

Karikatür yardımıyla öğrenciler, çeşitli genel kavramlar arasındaki bağları görmeye başlayabilir. Öğrenciler, karikatüristlerin sözcükleri ve imgeleri nasıl kullandığını analiz etmeyi öğrenir. Bir resim içindeki bilgiyi sıkıştırmak için kelime ve sembollerini nasıl birlikte kullandığını görebilir. Bazı öğrenciler, politik karikatürlerden eleştirel düşünmeyi isteyerek öğrenmez. Özellikle kabiliyeti düşük öğrenciler, politik olay hakkında eleştirel düşünmek için model almaya ve ek olarak eğitime ihtiyaç duyar (Holliday ve Grskovic, 2002).

Tablo 2.2: Sosyal Bilgiler Dersi 7.Sınıf Karikatür Uygulama Örneğimiz

	<p>KARIKATÜRÜ TANIYALIM</p> <p>1-Küçük olarak çizilmiş karakter hangi ülkeye ait olabilir? Küçük olarak çizilmiş karakter Osmanlı'yi temsil ediyor.</p> <p>2-İki başlıklı insan, hangi ülkenin karakterleri olabilir? İki başlıklı insan çıkarlarını gözeten İngiltere ve Fransa'yi temsil ediyor.</p> <p>3-İki başlıklı insan karşısındaki karakterin ellerinde neler var? Ellerinde paramparça olmuş bir bayrak, yamulmuş bir kılıç var.</p> <p>4-İki başlıklı dev insan, ona ne yapıyor? Destek oluyor</p> <p>5-Burada hiddetli duran karakter kim? Hiddeti neye olabilir? Hiddetle duran karakter, küçük olarak çizilmiş karakter. Yani Osmanlı Rus hiddeti Rusya'ya karşı.</p>
<p>John Tenniel. Cartoon. <i>Punch</i>. August 5, 1854</p>	
<p>ELESTİREL DÜŞÜNME SORULARI</p> <ul style="list-style-type: none"> • • 1- Karikatürdeki semboller nelerdir?Neyi ifade ediyor? • Paramparça bayrak; Osmanlı'nın her geçen gün elinden giden topraklarından geriye kalanı kısacası Osmanlı'nın paramparça olmuş topraklarını temsil ediyor. • Egri kılıç , Osmanlı'nın savaş teknigindeki eksiklikler. • İki başlı insan; Çıkarıcı Avrupa devletleri • İki başlı canavarın sapkalari; hangi Avrupa devletine ait olduğunun göstergesi (İngiltere- Fransa) • 2- Karikatürde tasvir edilen sorun nedir? • Kendi hiddetinden basi dönmüş bir devlet. Ömrünü çıkarlarıyla dolduran devletler. Bir araya geliyorlar ve çıkarıcı devletler çıkarları için hiddetli ama küçük karakter simgesindeki devlete destek oluyor. Sorun birbiriyle çelisen düşünceler. • 3- Sizce karikatüristin güçler dengesini ortaya koymadaki amacı nedir? • Savasta Rusya'nın gücü, Osmanlı tek basınayken ona yetiyor. Fakat Avrupa devletleri de savasa katilinca gücü yetmiyor. Karikatürist güç dengesini ortaya koyarak savaşın seyrini de belirtiyor.. • 4-Karikatüristin Kırım Savası'na bakış açisi nedir? • Karikatürist Kırım Savası'nın müttefik ordusu tarafından değerlendiriyor. • 5-Sizce karikatürist konuya taraflı mı tarafsız mı bakıyor? Neden? • Bence karikatürist konuyu taraflı bakıyor. Çünkü karikatürde yalnızca müttefik tarafa yer vermiş. Hatta müttefik tarafında da ayırım yapıyor. Daha çok Avrupa devletlerini koruyor. • 6-Karikatürist sizce konuyu nasıl yorumluyor? • Karikatürist Osmanlı'yi oldukça güçsüz olarak görüyor. Sanki müttefik tarafı savunurken burada da ayırım yapıyor. Olayı abartıyor. Daha çok Avrupalı devletlerin lehine çekmeye çalışıyor. • 7-Sizce bu karikatürde savunulan düşüncenin ne gibi etkileri olabilir? • Devletlerin o gün ellerinde olan olanakları adına ip uçları. • <p style="text-align: right;">Yanıtlayan: Tuba GÜNEY 7-C</p>	

2.4 Eleştirel Düşünme

Düşünme her ne kadar insana has bir durum olsa da düşünme sürecinin sorunlara etkin çözümler bulabilen, üretkenliğe zemin hazırlayan, doğrulukları araştırıp incelemede aktif olabilen, ayırt ediciliği ön plana alabilen kendine özgü zihinsel faaliyetleri içinde barındırması önemlidir.

Özellikle çocukların dikkat etme, ezberleme, problem çözme ve düşünme yeteneklerinde büyüklere nazaran sınırlı kalmalarının ve büyüklerin başarılı olduğu belirli etkinliklerde başarısız olmalarının nedeni; ‘mantıktan mahrum kalmaları’ veya daha sınırlı işlem yeterliklerinin bulunması değil, gerektiği kadar deneyime ve uzmanlığa sahip olmamalarıdır (Wood, 2003:149). Eleştirel sözcüğünün İngilizce karşılığı olan “critical”; değerlendirme, yargılama, ayırt etme anlamlarını dile getiren Yunanca “kritikos” teriminden türetilmiş olup Latince’ye de “criticus” olarak geçip diğer dillere buradan yayılmıştır. Eleştirel düşünmenin yabancı kaynaklarda ifadesi “critical thinking” ölçüt (criteria) ile de ilişkilidir. Yabancı kaynaklara baktığımızda; Fisher, eleştirel düşünmeyi önceki deneyimleri, bilgi ve düşünceleri inceleyip, farklı görüş ve bilgileri tarttıktan sonra dengeli bir yargıya varma süreci olarak görür (Doğanay, 2006:196).

Dewey’e göre eleştirel düşünme, derinlemesine düşünme (reflective thinking) olarak tanımlanmaktadır (Akt. Vural ve Kutlu, 2004:190). Bireyin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesinde derinlemesine düşünmenin önemi bir hayli fazladır. Derinlemesine düşünmenin temelinde; önyargılardan uzak olma, açık fikirli olma ve şüpheli olma davranışları bulunmaktadır. Bu bir bakıma eleştirel düşünmenin kişisel özellik boyutudur.

Mariorana ise, eleştirel düşünmenin anlama, bakış açılarını değerlendirme ve problem çözme süreçlerine odaklandığını belirterek, bu üç alanın da soru sorma davranışını içerdiğine işaret etmektedir. Wen'e göre; eleştirel düşünme, akılcı bir yaşama katkıda bulunan bağımsız bir kişinin, bilişsel sorgulama etkinliği, derinlemesine düşünme ve yeniden yapılandırma gibi bilişsel pratiklerdir (Akt Vural ve Kutlu, 2004: 190-191).

Moriorana'nın üzerinde durduğu problem çözme süreci; belirli bir durumda başa çıkabilmek için etkili seçenekleri içeren bilişsel ve davranışsal bir süreçtir. Bir problemle karşılaşıldığında analiz etme, karar verme becerisi önem kazanır. Problem çözme becerisi, öğrenilebilir beceri olup eleştirel düşünen kişide bulunması gereken hususlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Roalty için eleştirel düşünme; düşünceleri ve başkalarının fikirlerini daha iyi anlayabilmek, düşünceleri açıklayabilme becerilerinin geliştirilmesi için gerçekleştirilen etkin, örgütlü ve işlevsel bir bilişsel süreçtir. Mckee'de ise eleştirel düşünme; sorgulamanın ve dışa vurmanın dirik bir süreci, bilginin edilgen birikimine karşın etkin bir biçimde bilgiyi irdelemek; tanımları, eylemleri ve inançları sorgulamak ve yapıla gelmiş olan ile henüz yapılabilecek olanı düşünmektir. Cramer eleştirel düşünmeyi, bilgiyi edinme biçimi, açıklamalar üretme, görüşleri yargılama ve kavramlar arasındaki ilişkileri yapılandırma olarak görürken; Chance, eleştirel düşünmeyi, olguları analiz etme, düşünce üretme ve onu örgütleme, görüşleri savunma, karşılaştırmalar yapma, çıkarımlarda bulunma, tartışmaları değerlendirme ve problemleri çözme yeteneği diye niteler (Akt. Kaloç, 2005: 51- 52).

Mckee'de üzerinde durulması gereken nokta; sorgulamaya çok değer vermesidir. Bu özellik, kalıp yargıları fark etmemize imkân sağlar. Kalıp yargı, bilindiği üzere

herhangi bir toplumun bir düşünce veya inancın tanımı ve değerlendirilmesinde abartılı genellemeler ve basitleştirmeden yararlanmak anlamına geliyor. Düşünme sürecine kalıp yargıların yaptığı etkinin, düşünen kişi tarafından fark edilmesi ve bu etkinin ortadan kaldırılması eleştirel düşünmenin asıl amaçlarından birisidir. Kalıp yargıları ortadan kaldırmanın yolu da yukarıda bahsettiğimiz Wen'in anlatmak istediği bilişsel sorgulama etkinliğidir.

Carter, eleştirel düşünmeyi “konuyla ilgili ipuçlarının, kanıtların dikkatle değerlendirilmesini temel olarak isleyen ve bu düşünmede etkili olan faktörlerin göz önünde tutulması, geçerli bilişsel süreçlerin kullanılması ile olabildiğince nesnel kararlara ulaşmayı amaçlayan bir düşünme biçimi” olarak tanımlamıştır (Akt. Karadeniz, 2006:16). Norris ve Ennis de, eleştirel düşünmeyi neye inanılacağı ya da ne yapılacağına karar verme üzerine odaklanan mantıksal ve yansıtıcı bir düşünme olarak tanımlar (Paul ve Elder: 2008).

Karar verme, bir durum veya problemin çözümüyle ilgili çeşitli yollardan birinin tercih edilmesidir. Nasıl karar verecekleri yönünde yeterince bilişsel düzey olgunluğuna erişemeyen bireyler hayatta zor anlar yaşar. Bu nedenle Norris ve Ennis'in vurguladığı husus, neye karar verileceği ikilemelerinde ve bireyin doğru kararlar almasına giden süreçte eleştirel düşünmenin olmazsa olmazları arasında karar vermede olumlu, sonuca giden yöntemlere ulaşmak lazımdır.

Paul ve Elder (2008) ise; eleştirel düşünmenin, kişinin düşünce sistemindeki yapıları usta bir şekilde yöneterek ve bu yapılara entellektüel standartlar getirerek düşünme yönteminin kalitesini arttırdığı bir süreç olduğunu, kişinin kendi kendini yönlendirdiği, disipline ettiği, izlemeye aldığı ve doğruladığı bir düşünme yöntemi olarak belirtir.

Yazarlar, eleştirel düşünmenin, etkili bir iletişim, problem çözme becerileri ve doğamız gereği sahip olduğumuz benmerkezciliğin ve biz odaklılığın (sosyosentrizm) üzerine gitmede bir kararlılık gerektirdiğini de dile getirirler. Eleştirel düşünme kavramlarına dikkat edildiğinde birçok ortak nokta bulabiliriz. Düşünce yapılarının yanı sıra deneyim, bilgi, anlama, sorgulama, düşünce becerileri, yargılama, analiz etme, problem çözme bunların en önemli olanlarıdır. Dewey ve Wen'de ortak görülen “derinlemesine düşünme”, Moriana, Chance, Paul ve Elder'de problem çözme olarak kendini gösterir. Eleştirel düşünmede bilişsel süreç etkin olup, sonuçta dengeli, organizeli, örgütlü bir yargıya ulaşılır. Düşünce süreçleri yeniden yapılandırılır ve bunun ürünü olarak birey, nesnel kararlara ulaşır.

Türkçe literatürde ise eleştirel düşünmenin tanımlarına baktığımızda; zeka ölçümleriyle olumlu doğrusal ilişki gösteren eleştirel düşünme, düşüncemizi ve başkalarının fikirlerini daha iyi anlayabilme ve düşünceleri ortaya koyma becerilerimizi geliştirmek için gerçekleştirilen etkin, örgütlü ve işlevsel bir süreçtir (Kökdemir: 2003). Eleştirel düşünme, hiçbir görüşün doğruluğunu ve geçerliliğini sorgulamadan kabul etmeyen bir düşünce biçimidir (Beydoğan, 2003: 161). Bu, bazılarının yorumladığı üzere her görüşe karşı gelme, kusurlar bulma yaklaşımı anlamını taşımaz. Daha çok, sorunlara çözüm, kıyas, sonuç getiren, güdülenmeyi sağlayan ve nedenleri araştıran, derin düşünmeyi çağrıştıran bir terimdir.

İbşiroğlu'nda eleştirel düşünme; saplantısız, nesnel ve derinlemesine düşünme anlamına gelirken eleştirel düşünme başıboş bir düşünsel etkinlik değil, sorunların özüne inen, çeşitli açılardan irdeleyen, anlamaya çalışan, gerekirse karşı çıkabilen bir düşünce biçimidir. Eleştirel düşünmeyi zevkli kılan sadece bize tattırdığı özgürlük duygusu değil aynı zamanda bir şeyi yakalama, keşfetme heyecanıdır (İbşiroğlu, 2006).

Eleştirel düşünme becerilerine ilişkin yukarıda görüldüğü üzere farklı tanımlar ve çalışmaların yapıldığı ortadadır. Bu farklılığın, araştırmacıların bu becerileri kendi alanlarına uyarlaması ve kendi bakış açılarını yönlendirmeleri ile ortaya çıktığı belirtilebilir. Eleştirel düşünmeyi toparlayıcı bir tanım; Amerikan Felsefe Birliği tarafından 1990'da açıklanan Delphi Raporu'nda verilebilir:

Anlıyoruz ki eleştirel düşünme yorumlama, analiz, değerlendirme ve çıkarımla birlikte kararın dayandığı delilsel, kavramsal, metodik, ölçütsel ya da içeriksel incelemelerin açıklamasıyla da sonuçlanan amaçlı, öz düzenleyici bir karar mekanizmasıdır. Eleştirel düşünme, temel olarak araştırmanın gerekli bir aracıdır. Buna benzer olarak eleştirel düşünme, bireyin kişisel ve yurttaşlık hayatı içerisinde güçlü bir kaynak ve eğitimde özgür bırakılan bir güçtür. Bununla birlikte iyi düşünmeyle eş anlamlı olmasa da eleştirel düşünme, yaygın ve kendini düzelten bir insan fenomenidir (Demir: 2006).

Eleştirel düşünme becerilerinin neler olduğu konusunda Facione, nitel araştırma yöntemlerini kullanarak farklı disiplinlerden 40 uzmanla yaptığı çalışmada eleştirel düşünmenin çoklu tanımını yapmıştır. Delphi tekniğinden yararlanılan araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: Eleştirel düşünme çeşitli beceri ve eğilimleri içine alır. Eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesinde farklı birçok yol vardır (Akt. Güven ve Kürüm, 2006: 80).

Uzmanlara göre, birey kendi düşünme sürecini eleştirel olarak inceleyebilir ve değerlendirebilir daha nesnel ve mantıksal olarak nasıl daha iyi düşünüleceğini sorgulayabilir, farklı alanlardan gelen bireylerin kullandıkları düşünme süreci ve ölçütlerini anlayabilir. Eleştirel düşünürler, farklı konu alanlarında mantıksal yargıya

varmada, konu alanları arasında ilişki kurmada farklı yöntem ve teknikleri rahatlıkla kullanırlar. Bireyin yaptığı şeyin etik olup olmadığının belirlenmesi eleştirel düşünme becerileri ile ilişkilendirilebilir. Başka bir deyişle, eleştirel düşünme etik ve değerlerle ilişkilidir. Eleştirel düşünmede iyi olan bireyler, bu becerileri alışkanlık haline getirirler ve bu yönleriyle de çevrelerini etkilerler (Akt Güven ve Kürüm, 2006: 80).

Eleştirel düşünme konusunda Ennis, bu kavramı; bireyin ne yaptığı veya neye inandığıyla ilgili karar verirken akla uygun ve derinlemesine düşünmesi olarak tanımlar. Norris ise, öğrencilerin tüm bildiklerini bir konuya uygulayarak kendi düşünme becerilerini değerlendirip davranışlarını değiştirmeleri olarak tanımını yapar.

Ennis eleştirel düşünme eğilimlerini bilişsel boyutta;

- . Tez ya da sorunun açık ifadesini arama.
- . Nedenler arama.
- . İyi bilgilendirilmeye çalışma.
- . Güvenilir kaynakları kullanma ve kullanılan kaynakları belirtme.
- . Durumu bütünüyle göz önüne alma.
- . Ana noktaya bağlı kalmaya çalışma.
- . Asıl ya da temel sorunu akılda tutma.
- . Seçenekler arama.
- . Karar verirken kabul edilmeyen dayanak noktalarının kabul edilmemesinden etkilenmeden kullanma
- . Kanıt ve nedenlerin yeterli olmadığı durumlarda kararı erteleme.
- . Kanıt ve nedenlerin yeterli olduğu durumlarda karar almaya yönelik davranış gösterme.
- . Konunun izin verdiği ölçüde kesinlik arama.

. Karmaşık bir bütünün parçalarını düzenli bir biçimde ele alma şeklinde sıralamaktadır.

Ennis eleştirel düşünme eğilimlerini kişisel özellik boyutunda ise;

. Açık fikirli olma.

. Başkalarının görüşlerini dikkate alma

. Diğer insanların duygularına, bilgi ve kültür düzeylerine duyarlı olma olarak inceler

(Akt. Seferoğlu ve Akbıyık, 2006 : 195-196).

Watson ve Glaser, eleştirel düşünmeyi problem çözme, sorgulama ve araştırma gibi edimleri kapsayan genel bir süreç olarak tanımlamakta ve hem bir beceri hem de bir tutum olarak görüp beş eğilimde incelemektedir. Bu eğilimler;

(1) Sorunu tanıma,

(2) Sorunun çözümü için uygun bilgileri toplama ve seçme,

(3) Yapılandırılmış ve yapılandırılmamış varsayımları tanıma,

(4) İlgili ve sonuca götürücü varsayımları seçme ve formüle etme,

(5) Geçerli sonuçları çıkarma ve çıkarsamaların geçerliğini tartışma, olarak özetlenebilir

(Akt.Vural ve Kutlu, 2004 :190).

2.4.1 Eleştirel Düşünmenin Boyutları

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi eleştirel düşünme bilişsel ve kişisel özellikler olmak üzere iki ana boyuta sahiptir. Karikatürün kullanılabilirliği yönünde eleştirel düşünme geliştirme etkinlikleriyle ölçme araçlarının hazırlanmasında temel aldığımız Paul ve Elder'in eleştirel düşünme analizi; kuramsal olarak bu iki boyuta dayanır. Yazarlar, bilişsel boyutu düşünmenin unsurları olarak, kişisel özellikleri de entelektüel özellikler veya erdemler olarak nitelendirmişlerdir.

Paul ve Elder (2008), bilişsel boyutta düşüncenin ana unsurlarını şu şekilde belirtir.

1. Her mantık sürecinin bir amacı vardır.
2. Tüm mantık süreci bir şeyi ortaya koymak, bazı soruları yerine oturtmak ve bazı problemleri çözmek için girişilmiş bir harekettir.
3. Tüm mantık süreçleri varsayımlara dayanır.
4. Tüm mantık süreçleri birtakım bakış açılarından ortaya çıkar.
5. Tüm mantık süreci veriye bilgiye ve kanıta dayanır.
6. Bütün mantık süreçleri kavramlar, görüşler aracılığıyla tanımlanır; biçimlenirler.
7. Her mantık süreci bizi sonuçlara götüren ve verilere anlam kazandıran bir çıkarım ya da yorum içerir.
8. Tüm mantık süreçleri sizi bir noktaya götürür ya da süreçlerin belli başlı imaları ve yahut da sonuçları vardır.

Şekil 2.1: Eleştirel Düşünme Unsurları (Paul ve Elder: 2008)

Düşüncenin elemanlarını ortaya çıkararak için kullanılacak sorular şunlardır:

Amaç:

Neyi başarmaya çalışıyorum?

Temel amacım nedir? Hedefim nedir?

Bilgi:

O sonuca varmak için hangi bilgiyi kullanıyorum?

Bu iddiayı destekleyecek hangi deneyime sahibim?

Bu soruyu doğru yere oturtabilmek için hangi bilgiye ihtiyacım var?

Çıkarımlar/ Sonuçlar:

Bu sonuca nasıl vardım?

Bilgiyi yorumlayacağım başka bir yol var mı?

Kavramlar:

Burada temel görüş nedir?

Bu fikri açıklayabilir miyim?

Varsayımlar:

Neyi varmış gibi kabul ediyorum?

Hangi varsayımlar beni bu sonuca götürdü?

İşaretler/Sonuçlar:

Eğer bir başkası söylediklerimi/duruşumu kabul edecek olursa bu ne gibi sonuçlar doğurur?

Bakış açıları:

Konuya hangi bakış açısından bakıyorum?

Neyi ima ediyorum?

Sorular:

Hangi soruyu soruyorum?

Hangi soruya cevap arıyorum? (Paul ve Elder : 2008).

Bilişsel boyutta eleştirel düşünme becerilerine sahip olmak son derece önemli olsa da yeterli değildir. Bu becerileri kullanma eğilimine, cesaretine ve karakter özelliğine de sahip olmak gerekir. Eleştirel düşünen kişi; meraklı, bilgili, akla güvenen, açık fikirli, esnek, değerlendirmede hakkaniyetli, kişisel önyargılarından uzak, sağduyulu ve sorunları yeniden ele alıp gözden geçirmeye isteklidir. Aynı zamanda sorunlar üzerinde açık, ilgili bilgileri araştıran, ölçütlerin seçimini makul karşılayan kişidir (Yazıcı, 2008 : 41).

Paul ve Elder (2008) bu özellikleri şu şekilde şema halinde sunar:

Şekil 2.2: Eleştirel Düşünme Kişisel Özellik Boyutu (Paul ve Elder, 2008)

Eleştirel düşünme salt, belirli becerilere sahip olma değildir. Bir bakıma bazı kişisel özellikleri veya erdemleri bünyesinde barındıran yapısı da vardır. Eleştirel düşünmenin bu iki yönü önemsenmelidir. Eleştirel düşünmek, yalnızca sonuçların, çıkarımların ve önyargıların farkına varmak değildir. Çıkarılan sonucu da kabullenmeyi, önyargılarla hesaplaşmayı ve gerektiğinde fikirlerde değişmeyi de içine alır (Yazıcı, 2008: 42).

2.5 Eleştirel Düşünmede Karikatür

Son yıllarda yapılan araştırmalar doğru materyaller ve uygun bir öğrenme çevresi sağlandığında her yaş grubundaki öğrencilerin çeşitli şekillerde düşünebileceğini ve oldukça karmaşık kavrama düzeylerinde hareket edebileceklerini göstermiştir. Artık tarih öğretmenleri 1960 ve 1970'lerdeki bulguların önerdiği gibi, çocukların sosyal/tarih düşüncelerinden diğer konulardaki düşüncelerden oldukça geride olduğuna ve 16 yaşından önce onları ciddi sosyal özellikle tarih çalışmalarına dahil etmenin mümkün olamayacağına inanmıyorlar (Nichol, 1996:26).

Karikatür, günümüzde sosyal bilimler açısından araştırma ve inceleme gereği duyulan bir sanat olmuştur. Siyasal ve sosyal çalkantıların, kavganın ve onların yarattığı baskıların arttığı toplumda gelecek umudunun kararıp özleme dönüştüğü sıkıntılı günlerin sanatı olan karikatür, aynı zamanda mizahın, eleştirinin ve güldürmenin bir arada olduğu tehlikeli bir sanat ürünü olarak dikkatlerden kaçmıyor. Eleştirirken haklı durumda olup, mizahla yüklenmiş her çizgiye doğru ilerleyen evrensel bir seslenme gücüne bile ulaşan, yarattıkları kurmaca dünya ile gerçek yaşama ayna tutan bir düşünme aracı izlenimini her yaşta insana veriyor.

Karikatür, etkili bir iletişim aracı olup dolaylı dolaysız ileti taşır. Zamanda bağımsız olanları her yerde iletişimseldir (Şenyapılı, 2003:184). Karikatür, teknolojinin gelişimine paralel daha da güçlenerek kamuoyunun etkin biçimde izlediği habere; gazete ve dergi sütunlarında yer edinen eleştirel yazılara görselliğin yanında ses getirirken eleştiri oklarını da hedefine göndermekten geri kalmayacaktır. Ayrıca dünya gündemini takip ettiren, belleği geçmiş olay-olgularda bile diri tutan kendine özgü bir tavrı da içinde barındıran bir hâl almıştır.

Danyal'a göre, sorunun var olduğu yerde mizah da vardır. Mizah gibi nerede sorun varsa orada karikatür vardır. Karikatür, sorunların gerçek nedenlerini ortaya koyarken kendi yöntemlerini kullanır. Sorunlara, insanlığın daha güzel bir dünya ortamında daha iyi koşullarda yaşamasını amaçlayan bir görüşle bakar ve sorunları bu bakışla eleştirir (Danyal: 2004).

Haberlerin kozmopolit yapısı ve ardından gittikçe çoğalan karşı konulmaz sayılarını bir potada eriten karikatür, gündemi ayıklayan dikkat çekilecek noktanın altını çizen özelliği de önemlidir. Karikatürün asıl etkinliği gündemi açıklamasından kaynaklanır. Yapay gündemleri elemeyen geçiren karikatür, toplumun önünü görmesine ışık tutar (Öngören: 2004).

Karikatürler eğlenceli olduğu kadar aynı zamanda düşündürücüdür. Probleme dayalı öğrenmeye başlangıç için ders amaçlarıyla tutarlılık gösteren ve sorgulanması öğrencilere bir düşünme ve araştırma sürecine götürebilecek bir ya da bir seri karikatürün kullanılması ilgi çekici olabilir (Baysal: 2005).

Karikatürler, doğaları gereği zaman, mekân, dil ve algılanan gerçeklik boyutlarını bozmak için tasarlanır. Bir bakıma içinde taşlamayı ve eleştiriyi barındırır. Bu karikatürler içerisinde ayrı bir yer edinen politik karikatür vardır (Brummett, 2003:

43). Politik karikatür, analitik bir makaleden daha başarılı mesajlar verirken; bu özellikle vakit darlığı çeken günümüz insanın aradığı bir gündem aracıdır. Bu tip karikatürler, kişinin hayatı için gerekli olan sonraki bilgiyi daha iyi algılaması için rahatlamasına imkân sağlıyor. Politik karikatürler, bu amacı başarmak için bir ortam yaratıyor.

Birçok politik karikatürist, çizimlerinde betimlenen konu hakkında eleştirel düşünceleri için izleyicilere meydan okumayı amaçlar. Karikatüristler konu hakkında bizim düşüncemizi genişletmek için abartılar ve semboller kullanır. Öğrenciler direkt eğitim içinden düzgün düşünme becerilerini geliştirebilirler. Öğrencilere anlama veya yorumu tamamlamak için karikatürler, yol gösterir (Holliday ve Grskovic: 2002).

2.6 Sosyal Bilgiler Dersinde Karikatürle İlgili Araştırmalar

Literatür incelememizde basılı eserler arasında karikatür kullanımını sosyal bilgiler eğitimine uyarlayan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buna karşın, karikatürler üzerine 1985-2008 yılları arasında Türkiye’de yapılan 30 adet yüksek lisans ve doktora tezleri arasında 11 tez karikatür-eğitim ilişkisi içerisinde ele alınmıştır. Bunlardan 4 yüksek lisans tezi ve 1 doktora tezi olmak üzere 5 tez Fen ve Teknoloji dersi, 2 tez Fizik, 1 tez Türk Dili ve Edebiyatı alanındadır. 2 tez Tarih, 1 tez Sosyal Bilgiler alanından olmak üzere 3 yüksek lisans tezi Sosyal Bilimler ile karikatür ilişkisinde ele alınmıştır. Karikatür-eğitim ilişkisi içerisinde yer alan tezlerin 2006 ile 2008 yılları arasında olması da son yıllarda yapılandırmacı eğitim çerçevesinde karikatürün eğitime uyarlanmasına verilen önemi gösterir vaziyettedir.

Servet Avşar (2007) tarafından yapılan “Tarih Öğretiminde Karikatür İmgesi” adlı yüksek lisans tezinde Tarih öğretiminde materyal olarak karikatür kullanımının

öğrenci başarısına etkisi, geleneksel öğretim yöntemiyle karşılaştırılarak incelenmiştir. Araştırmada, 2006- 2007 öğretim yılında Silahlı Kuvvetler Bando Okulları Komutanlığı Astsubay Meslek Yüksek Okulu birinci sınıfında 55 öğrenciden oluşan iki ayrı grup örneklem olarak seçilmiş, belirlenen konular deney grubuna karikatür kullanılarak, kontrol grubuna anlatım ve soru-cevap yöntemlerini kapsayan geleneksel anlatım yöntemi kullanılarak işlenmiştir.

Araştırmada T. C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi müfredat programında yer alan Cumhuriyet Dönemi ünitesi kapsamı içerisinde yer alan konular; deney grubunda karikatür öğretim materyali kullanılarak, kontrol grubunda ise geleneksel öğretim yöntemiyle anlatılmıştır. Yapılan uygulama ve değerlendirmelerin sonucunda tarih öğretiminde “karikatür” kullanılarak yapılan öğretim yöntemi ile öğrenim gören öğrenciler “Cumhuriyet Dönemi” ünitesi konularını öğrenmede, geleneksel öğretim yöntemiyle öğrenim gören öğrencilerden daha başarılı olmuşlardır.

Kenan Kılınç (2006) tarafından yapılan “Tarih Öğretiminde Karikatür Materyali Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi” adlı yüksek lisans tezinde; Tarih öğretiminde materyal olarak karikatür kullanımının öğrenci başarısına etkisi; geleneksel öğretim yöntemiyle karşılaştırılarak incelenmiştir.

Araştırma, 2005- 2006 öğretim yılında Ankara ili Çubuk ilçesinde bulunan Çubuk Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde aynı öğretmenin iki ayrı lise 3.sınıfında 50 öğrenciden oluşan örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada TC İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi müfredat programında yer alan Birinci Dünya Savaşı ünitesi konuları deney grubunda öğretim materyali kullanılarak, kontrol grubunda geleneksel öğretim yöntemiyle anlatılmıştır. Karikatür temelli tarih öğretiminin geleneksel yöntemle göre bilgiyi artırma düzeyinde daha başarılı bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Enver Durualp (2006) tarafından yapılan “İlköğretimde Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karikatür Kullanımı” adlı yüksek lisans tezinde; Sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanımının öğrenci başarısına etkisi; geleneksel öğretim yöntemiyle karşılaştırılarak incelenmiştir.

6. sınıf sosyal bilgiler programının bir parçası olan “Demokratik Hayat” ünitesine ilişkin karikatürler, çeşitli kaynaklardan bulunarak ilköğretim sınıflarında kullanılmak suretiyle yöntemin yapılandırmacı öğrenim sürecine olan katkıları araştırılmıştır.

Araştırma, 2005- 2006 eğitim öğretim yılı I.döneminde Çankırı Merkez İsmet İnönü İlköğretim Okulu’nda iki ayrı sınıfta 60 öğrenciden oluşan örneklem üzerinde yapılmıştır. sosyal bilgiler öğretiminde karikatür kullanılarak yapılan öğretimde öğrenciler “Demokratik Hayat” ünitesini öğrenmede geleneksel öğretim yöntemiyle öğrenim gören öğrencilerden daha başarılı olmuşlardır.

Görüldüğü üzere tarih ve sosyal bilgiler alanlarından yapılan üç tez de aynı tarzda geleneksel öğrenme ile karikatür etkinliği arasındaki başarı oranını ölçmeye yöneliktir. Sonuç olarak da karikatür etkinliği ile ders yapılan sınıfların başarı oranı yüksek seviyededir.

3. BÖLÜM

MATERYAL ve YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, evren ve örneklem, verilerin toplanması ve verilerin analizi yer almaktadır.

3.1 Araştırmanın Deseni

Araştırmada, ön test - son test kontrol gruplu desen kullanılmıştır. Ön test - son test kontrol gruplu desenin, deneysel işlemin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin test edilmesiyle ilgili olarak araştırmacıya yüksek bir istatistiksel güç sağlayan, elde edilen bulguların neden-sonuç bağlamında yorumlanmasına olanak veren ve davranış bilimlerinde sıklıkla kullanılan güçlü bir desen olduğu söylenebilir (Büyüköztürk, 2002: 27).

3.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2008- 2009 Eğitim-Öğretim yılında Samsun ili Kavak ilçesi Atatürk Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda 7/A 7/B 7/C 7/D sınıflarında öğrenim gören 75 öğrenciden oluşmaktadır. Bu evrende bulunan tüm sınıflardaki öğrencilere Millî Eğitim Bakanlığı'nın önceki yıllarda yapmış olduğu Seviye Belirleme Sınavları'nda çıkan 6. sınıf konularını ilgilendiren 15 sorudan oluşan çoktan seçmeli sorular ve bir adet eleştirel düşünme unsurlarını içeren karikatür çalışma yaprağı ön test olarak verilmiştir. Karikatür çalışma yaprakları üçlü derecelendirme puanlama anahtarıyla puanlandırılmıştır. Bu ön testler sonucunda birbirine denk öğrencilerin bulunduğu sınıflar tespit edilme yoluna gidilmiştir. Sonuç olarak araştırmanın örneklemini olarak, 7/B ve 7/C sınıflarında öğrenim gören 36 öğrenci seçilmiştir.

3.3 Veri Toplama Araçları

3.3.1. Çoktan Seçmeli Test

Paul ve Elder (2008)'in eleştirel düşünmenin bilişsel boyuttaki temel özelliklerden yararlanılarak araştırmada kullanılan çoktan seçmeli test, öğrencilerin başarı düzeylerinin denkliklerini bulmak için araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Testteki soruların seçenekleri 1 doğru 3 çeldiriciden oluşmuştur. Öğrencilerin yanıt verip doğru seçeneği işaretledikleri her soru için 1 puan verilmiştir. Sorular 15 soru olarak belirlenmiştir. Testin içeriği; MEB'in 2007 'de yaptığı 6.sınıf ve 7.sınıf SBS soruları ve daha önce OKS'de çıkmış soruları değerlendirip, uzman görüşü alınarak belirlenmiştir. Başvurulan uzman ve sosyal bilgiler öğretmenleri, bu soruların başarıyı ölçtüğü konuda fikir vermişlerdir. OKS sorularının yaygın kanaatinin aksine başarı düzeyleri yanında düşünme becerilerini ortaya koyan sorular olduğu araştırma bulgularında ortaya çıkmıştır (Öztürk: 2006).

3.3.2 Karikatür Çalışma Kağıdı Testleri

Araştırmacı tarafından geliştirilen bu test, öğrencilerin karikatürlere verdikleri yanıtlar doğrultusunda onların eleştirel düşünme unsurlarına ne ölçüde doğru yanıtlar verebildiğini görmeye yarayan bir testtir. Testin içeriği öğrencilerin karikatürü tanıyıp okuması ve bunun paralelinde karikatüre dönük eleştirel düşünme unsurlarından oluşmuştur. Testte ilk başta 5 sorudan oluşan sınıftaki birçok öğrencinin yanıtlanmasına olanak tanıyan basit düzeyde karikatürü tanıma soruları sorulmuştur. Eleştirel düşünme unsurları bağlamında; 8 bilişsel unsurdan 7 unsur öğrencilere sorulmuştur. Bilgi unsurunun karikatürde sorulmama nedeni ise; karikatürde karikatüristin dayandığı

kanıtları veya bilgileri görme olanağı çok azdır. Metinsel akıl yürütmeye bu durum söz konusu olabilirken karikatürlerde bunu görmek pek mümkün değildir.

Karikatür çalışma kağıdı testlerinde soruların dağılımı aşağıda tablo 3.1 de gösterilmiştir:

Tablo 3.1 Karikatür Çalışma Kağıdı Soruların Dağılımı

	Soru
Karikatürün Tanınması ve Okunmasına Yönelik Soru	5
Kavramlar	1
Mevcut Sorun (Problem)	1
Amaç (Hedef)	1
Görüş Noktası	1
Varsayımlar	1
Yorumlama ve Çıkarım (Sonuçlar, Çözümler)	1
Etki ve Sonuçlar	1
Toplam	12

Karikatür Çalışma Yapraklarındaki Eleştirel Düşünme Unsurlarını İçeren Sorular ise şunlardır:

1.Kavramlar (Teoriler, Tanımlar, Aksiyomlar, Kurallar, İlkeler, Modeller)

Örnek Soru: Karikatürdeki semboller nelerdir? Neyi ifade ediyor?

2. Mevcut Sorun (Problem)

Örnek Soru: Karikatürde tasvir edilen sorun nedir?

Sizce bu karikatürün başlığı ne olabilir?

Karikatürde betimlenen konu nedir?

3. Amaç (Hedef-Amaç)

Örnek Soru: Sizce karikatürün/karikatüristin amacı nedir?

Sizce karikatürün/karikatüristin bu konuda hedefi nedir?

4.Görüş Noktası (Değerlendirme Çerçevesi, Bakış Açısı, Konum)

Örnek Soru: Karikatüristin bakış açısı nedir?

5. Varsayımlar (Ön kabuller, Kabuller)

Örnek Soru. Sizce karikatürist konuya veya olay/duruma taraflı mı tarafsız mı bakıyor?

Neden?

6.Yorumlama ve Çıkarım (Sonuçlar, Çözümler)

Örnek Soru: Karikatürist sizce konuyu nasıl yorumluyor?

Karikatürist betimlenen sorunu nasıl yorumluyor?

7.Etki ve Sonuçlar

Sizce bu karikatürde savunulan görüş veya düşüncenin ne gibi sonuçları olabilir?

3.3.3 Öğretmen Görüşme Formu

Araştırmada sosyal bilgiler dersinde eleştirel düşünme açısından karikatürlerin yeri, önemi, uygulama sonuçları ve öğretmenlerin değerlendirmelerini tespit etmek amacıyla katılımcı öğretmenlerle görüşmeler yapılmıştır. Görüşme, nitel araştırmada kullanılan en yaygın veri toplama yöntemlerinden birisidir. Bunun nedeni bireylerin verilerini, görüşlerini, deneyimlerini ve duygularını ortaya çıkarma yönünden oldukça güçlü olması ve iletişimin en yaygın biçimi olan konuşmayı temel almasıdır.

Patton, üç görüşme yaklaşımından söz eder: ‘Sohbet tarzı görüşme, görüşme formu yaklaşımı ve standartlaştırılmış açık uçlu görüşme tarzı.’ Görüşme formu

yaklaşımı görüşme sırasında irdelenebilecek sorular veya konular listesini kapsar (Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2005:121).

Bu görüşmeler için hazırlanan form, Bünyamin Yurdakul (2004) tarafından geliştirilen öğretmen görüşme formundan uyarlanarak hazırlanmıştır.

3.3.4 Dereceli Puanlama Anahtarı

Dereceli puanlama anahtarları (scoring rubric), öğrencilere yaptıkları çalışmaların hangi ölçütlere göre değerlendirileceğini ve performanslarının hangi düzeydeki puana denk geleceğini gösteren puanlama araçlarıdır. Bu sayede öğrencilerin puanlama sonunda buldukları başarı durumu ve ulaşmaları gereken başarı düzeyi gözlemlenebilir. Dereceli puanlama anahtarı, öğrencilerin verdiği yanıtların niteliğini değerlendirmede kullanılan referans bir puan anahtarıdır (Kutlu, Doğan, Karakaya, 2008: 47- 48).

Dereceli puanlama anahtarında performansın gerçekleşebileceği çeşitli kalite düzeyleri belirtilmekte ve tanımlanan her performans düzeyi için bir puan verilmektedir. Performans gerektiren zihinsel süreçlerin puanlanmasında dereceli puanlama anahtarları kullanılmaktadır. Yapısal özellikleri bakımından iki tür dereceli puanlama anahtarı bulunmaktadır. Bunlardan birisi bütünsel dereceli puanlama anahtarı, diğeri de analitik dereceli puanlama anahtarıdır.

Araştırmamızda uyguladığımız analitik puanlama anahtarı, öğrenci performansının çeşitli boyutlarındaki başarı düzeyleri hakkında bilgi veren bir puanlama aracıdır. Böylece öğrencilerin belirli bir alandaki güçlü ve zayıf yönleri hakkında bir görünüm sunabilir. Bu tip puanlama anahtarlarıyla daha zengin ve ayrıntılı tanımlamalar yapılabilir (Gronlund'dan akt. Kutlu, Doğan, Karakaya, 2008: 56).

Öğrencilerin karikatür çalışma yapraklarına verdikleri yanıtları puanlamak amacıyla üçlü dereceli puanlama anahtarı geliştirilmiştir. Karikatür tanımının yanında eleştirel düşünme unsurları kapsamındaki ölçütlere öğrencilerin yanıtları uygun değil (1) uygun (2), tam uygun (3) puan verilerek başarı puanları hesaplanmıştır.

3.4 Uygulama

3.4.1 Pilot Uygulama

2008 yılı Nisan/Mayıs aylarında çalışmaya, pilot uygulama yapılarak başlandı.

Pilot uygulama yapılmasındaki amaçlar ise şunlardır:

1. Öğretmenler karikatürleri öğrencilere projeksiyon aracılığıyla gösterirken öğrenciler, etkinlik kapsamında ne kadar vakit harcıyorlar?
2. Öğrencilerin karikatürler içerisinde sorulan sorularda zorlandıkları bölümler nelerdir?
3. Çalışma kâğıdına öğrencilerin verdikleri yanıtlarda hangi soruların sorulmasında biçim veya üslup değişikliği yapılması gerekiyor?
4. Etkinliği uygulayan öğretmenlerin bu araştırma yapılırken bize yapacakları tavsiye ve öneriler nelerdir?

Pilot yapılan çalışmada araştırmanın evreni; Samsun'un Kavak ilçesinde bulunan Atatürk Yatılı İlköğretim Okulu, Emirli İlköğretim Okulu'nda 7.sınıfta öğrenim gören 110 öğrencidir.

Araştırmanın örnekleme için; bu okullarda öğrenim gören öğrencilerin buldukları sınıfların denklik düzeylerini bulmak için ön-test yapılmıştır. Ön test karikatür çalışma kağıdı ile uygulanarak, puanlandırma (3'lü) dereceli puanlama anahtarıyla yapılmıştır. Bunun yanı sıra MEB Seviye Belirleme Sınavı'na uygun sosyal

bilgiler dersinden 6.sınıf düzeyinde 20 çoktan seçmeli soru, iki okulun 7.sınıf öğrencilerine sorulmuştur. Yapılan ön test sonuçlarında Emirli İlköğretim Okulu 7/A sınıfı kontrol, Atatürk İlköğretim Okulu 7/A sınıfı deney grubu olarak belirlenmiştir. İki okulun ders öğretmeni de aynı kişidir.

Tablo 3.2 : Deney ve Kontrol Sınıfları

Deney Sınıfı	Atatürk YİBO 7/A	20 öğrenci
Kontrol sınıfı	Emirli İ. Okulu 7/A	12 öğrenci

Alıştırma eğitimi için 2 karikatür hazırlanmış olup, bunlar 10- 15 dk içerisinde biri projeksiyon aracılığıyla gösterim yöntemiyle diğeri çalışma kağıdı yoluyla öğrencilere etkinlik kapsamında verilmiştir. Alıştırma eğitimi için verilen karikatürlerin konusu; demokrasi ve Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileridir. Alıştırma eğitimine karikatür etkinliğinin eleştirel düşünme yönünden sosyal bilgiler dersine etkisi konusunda görüşlerini almak için diğer okullardaki öğretmenlerin sınıflarına da verilmiştir.

Tablo 3.3: Alıştırma Eğitimine Katılan Okullar ve Sınıflar

Okul Adı	Sınıf Adı	Öğrenci Sayısı
Ondokuz Mayıs İO	7/A 7/B 7/C	60
Atatürk Yıbo	7/A 7/B 7/C	98
Emirli İO	7/A	12

Çalışma alıştırma eğitiminden sonra deney ve kontrol sınıflarına Avrupa Birliği-Türkiye temasında 3, Küresel Sorunlar teması içinde küresel ısınma ve açlık 3, savaş

konusunda ise 4 olmak üzere toplam 10 karikatür dersin işlenişi sırasında projeksiyon aracılığıyla öğrencilere gösterilmiştir. 5 karikatür sınıftaki öğrencilerle birlikte değerlendirilmiştir. Gözlemleri veri olarak elde tutmak için de ses kayıt cihazı sınıf içinde bulundurulmuştur. Diğer karikatürler ise etkinlik olarak sınıf içinde öğrencilere çalışma kağıdı olarak sunulmuş ve üzerindeki sorular öğrenciler tarafından yanıtlanarak işlenmiştir.

Karikatürler 2 tema halinde sunulmuştur:

Tablo: 3.4 Karikatürlerin Tema/Konuları

	KONULAR	Karikatür	Uygulanacak	Ayrılan
		Sayısı	Süre	Zaman
I. TEMA	Avrupa Birliği ve Türkiye	3 Karikatür	12 Mayıs 2008	10+10+
	Alt Konu: Ermeni Sorunu		16 Mayıs 2008	10
II. TEMA	Küresel Sorunlar	7 Karikatür	21 Mayıs 2008	10+10+
	a) Küresel Isınma-Açlık	3 karikatür		10+10+
	b) Savaş-Terör	4 karikatür	2 Haziran 2008	10+10+
				10

Bunların sonucunda öğrencilerin ders içerisindeki karikatürlerin etkisiyle eleştirel düşünmedeki etkinliği ve çalışma kâğıtlarına verdikleri yanıtlar değerlendirilerek ve en sonunda öğretmenlerin karikatürlerin derste kullanılabilirliği yönündeki bakış açılarını öğrenmek için onlara açık uçlu sorular sorulmuştur.

Uygulama sonucunda 1 adet karikatür çalışma yaprağı öğrencilere çalışma kâğıdı üzerinde son-test olmak üzere hem deney grubuna hem de kontrol grubuna verilmiştir.

Bunun sonucunda deney grubu öğrencileriyle kontrol grubu öğrencilerinin verdikleri yanıtları karşılaştırma yoluna gidilmiştir.

Deney sınıfı olan Atatürk İlköğretim Okulu 7/A sınıfı ile kontrol sınıfı olan Emirli İlköğretim Okulu 7/A sınıfı öğrencileri arasında son testte belirgin bir farklılık gözlenmemiş, ön test- son test karikatürlerde ise derecelendirme ölçeğine göre deney sınıfında kontrol sınıfına oranla eleştirel düşünme puanlarında bir değişim gözlenmemiştir.

Buradan yola çıkarak uygulamalar sonucunda varılan kanılar şunlardır:

1-Ön test ve son test karikatürlerine ayrılan zaman dışında 12 saat süreyi kapsayan sosyal bilgiler dersinde 100 dakika yapılan karikatür uygulamasıyla eleştirel düşünmenin artışında belirgin bir farklılığın olamayacağı kanaatine varılmıştır

2-Öğrenciler ve öğretmenlere verilen bir haftalık alıştırmaya eğitiminin yetersiz olduğu görülmüştür

3-Öğrenciler “Küresel Isınma” ünitesinde birbirinden bağımsız birçok konu olduğundan, bunlara ek olarak karikatürlerin de spesifik düzeyde oluşu ve son test karikatürünün de farklı bir konuyla ilgili karikatürlerden seçilmesiyle öğrenciler, eleştirel düşünme düzeyinde karikatürler arasında olumlu bilgi ve düşünme transferi gerçekleştirememişlerdir.

Spesifik konular arasındaki eleştirel düşünme becerilerinin transferinin gerçekleşmesi zor olup belirli pratik uygulamalar ve teorik bilgiler gerekmektedir.

(Gelder, 2005: 41)

4-Uygulama yapılırken yazılı sınavların yoğun olduğu bir zamana denk düşmesi de öğrencinin karikatürler üzerine yoğunlaşmasında bazı zorluklar yaşanmıştır.

5-Ders içerisinde karikatür uygulama etkinlikleri yapıldıktan sonra, öğretmenlerin, öğrencilerin çalışma yapraklarındaki hatalarını düzeltmeleri konusunda doğru dönütleri vermede eksikliklerinin olduğu gözlemlenmiştir.

6.Pilot uygulamasına dayanarak karikatürlerde yer alan soruların sıra düzeninde değişiklik yapılmasının uygun olacağı kanaatine varılmıştır. Sorular; eleştirel düşünmeyi içeren sırasıyla kavram, sorun, amaç, görüş, varsayım, yorum, sonuç unsurları olarak dağılımına karar verilmiştir. Bir başka deneyim ise; gerek uygulamanın sonuçları gerekse öğretmenlerin görüşleri neticesinde farklı temalara ilişkin karikatürlerin kısa sürede öğrenciye eleştirel düşünmeyi artırma konusunda pek etki yapmadığı ve öğretmenlerin ders esnasında öğrencilerin çalışma kağıtları karşısında meydan okuyuculuğa yer vermemeleri ve denetleme mekanizmalarını iyi çalıştırmamaları gibi sonuçlar neticesinde karikatürün eleştirel düşünmeyi artırmadığı gözlenmiştir.

3.4.2 Ana Uygulama

Pilot uygulamadan elde edilen deneyimler doğrultusunda ana uygulamada bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu araştırmanın evreni 2008- 2009 Eğitim-Öğretim yılında Samsun ili Kavak ilçesi Atatürk Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda 7/A 7/B 7/C 7/D sınıflarında öğrenim gören 75 öğrenciden oluşmaktadır. Bu evrende bulunan tüm sınıflardaki öğrencilere Millî Eğitim Bakanlığı'nın önceki yıllarda yapmış olduğu Seviye Belirleme Sınavları'nda çıkan 6.sınıf konularını ilgilendiren 15 sorudan oluşan çoktan seçmeli sorular yöneltilmiştir. Araştırmada kullanılan çoktan seçmeli test, öğrencilerin başarı düzeylerinin denkliklerini bulmak için araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Testteki soruların seçenekleri 1 doğru 3 çeldiriciden oluşmuştur.

Öğrencilerin yanıt verip doğru seçeneği işaretledikleri her soru için 1 puan verilmiştir. Sorular 15 soru olarak belirlenmiştir.

Bu testten sonra 1 adet eleştirel düşünme unsurlarını içeren soruların bulunduğu karikatür çalışma yaprağı ön test olarak verilmiştir. 7.sınıf öğrencilerine çalışmaya başlamadan önce karikatür etkinliği için alıştırma eğitimi verilmiştir. Alıştırma eğitimi için 2 karikatür hazırlanıp bunlar 15- 20 dakika içerisinde birisi projeksiyon aracılığıyla gösterim yöntemiyle diğeri çalışma kağıdı yoluyla öğrencilere etkinlik kapsamında verilmiştir. Alıştırma eğitim için verilen karikatürlerin konusu küresel ısınma ve çevre olmuştur. Ön test için 7.sınıf okuyan 7/A, 7/B, 7/C, 7/D şubesi öğrencilerine sınıf içerisinde çalışma yaprağı olarak alıştırma eğitimine uygun bir karikatür ön test karikatür çalışması için öğrencilere verilmiştir. Karikatür çalışma yaprakları üçlü dereceli puanlama anahtarıyla puanlandırılmıştır. Bu ön testler sonucunda birbirine denk öğrencilerin bulunduğu sınıflar tespit edilme yoluna gidilmiştir. Sonuç olarak araştırmanın örnekleme olarak, 7/B ve 7/C sınıflarında öğrenim gören 36 öğrenci seçilmiştir.

Tablo 3.5 Deney/Kontrol Sınıfları

Okul Adı	Sınıf Adı	Öğrenci Sayısı
Atatürk İlköğretim Okulu	Deney Sınıfı 7/B	18
Atatürk İlköğretim Okulu	Kontrol Sınıfı 7/C	18

Çalışma, sosyal bilgiler programının 7. sınıf ve “Ülkemizde Nüfus” 2. öğrenme alanı ile sınırlı olup öğrencilere 8 hafta boyunca uygulamalı olarak bu öğrenme alanına ilişkin ve konulara uygun güncel olaylardan alınan karikatürler derste kullanılmıştır.

Karikatürlerin seçimi; gazete, dergi, kitap, sanal ortamdaki karikatür verilerinden yapılmıştır. Ülkemizde Nüfus ünitesi konularına uygun ve Türkiye’de nüfusun dağılışının neden ve sonuçları, ülke nüfusunun özellikleri, eğitim ve çalışma hakkının kullanılması ile devletin ve vatandaşın bu konudaki sorumluluklarını ilişkilendiren, göçün neden ve sonuçlarını tartışan, yerleşme ve seyahat özgürlüğünü açıklayan kazanımlara uygun olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin seviyelerine uygun, onları eleştirel düşünmeye yönelten, karikatürlere öncelik tanınmıştır. Karikatürlerin seçimi ve soruların dağılımı tablo 3.6’ da belirlenen biçimdedir.

7.sınıf 2.ünite “Ülkemizde Nüfus” konuları kontrol grubu olan 7/C sınıfında sosyal bilgiler dersi yıllık planda belirtilen yöntem ve etkinliklerle işlenirken, deney grubunda bulunan 7/B sınıfı öğrencilerine bu yöntem ve etkinliklerin yanı sıra karikatür etkinlikleriyle dersler işlenmiştir.

Tablo 3.6 Karikatürlerin Konuları

KARİKATÜR KONUSU	Karikatür Sayısı	Uygulanan Süre	Ayrılan Zaman
Nüfus ve Yerleşme	5 projeksiyon	03 Kasım 2008	Projeksiyon yöntemi 15 dk
	5 çalışma kâğıdı	09 Ocak 2009	Çalışma kağıdı yöntemi 15 dk

8 hafta boyunca uygulama yapılmıştır.

Son-Test uygulaması 12- 15 Ocak 2009 tarihleri arasında olmuştur.

Uygulama sonunda üniteyle ilgili bir adet karikatür çalışma yaprağı son-test olmak üzere hem deney hem kontrol grubu öğrencilerine verilmiştir. Bir yıl içerisinde pilot çalışmada ve son uygulamada karikatür etkinliklerini derste kullanan öğretmenlere sosyal bilgiler dersinde karikatür etkinliğinin eleştirel düşünme ve uygulamada diğer etkilerini öğrenmek için hazırlanan görüşme formuyla araştırmacı görüşmeler yapmıştır.

3.5 Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan ölçme araçlarından elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılıp, SPSS (Statistical Package Program for Social Sciences) paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir.

Araştırmada kontrol grubu ve deney grubu gibi iki değişkenin olması nedeni ile bağımsız iki örnek grup için *t*-testi yapılmıştır. Ayrıca, deney grubundaki öğrencilerin eleştirel düşünme unsurları bakımından ön ve son test karikatür uygulama sonuçları arasındaki farklılıkları ortaya koyabilmek için ise bağımlı iki örnek grubuna ait eş-yapma *t*-testi (paired sample *t*-test) uygulanmıştır. Ancak, bu yöntemleri uygulamadan önce Levene testi uygulanmış ve varyans homojenliği test edilmiştir.

Levene testinde $P < 0.05$ bulunduğu takdirde (varyansların homojen olmadığı durumlarda) *t*-testinin yerine parametrik olmayan testlerden alternatifi (karşılığı) olan Mann Whitney-U testi, eş-yapma testi yerine bunun yerine parametrik olmayan testlerden alternatifi olan Wilcoxon işaretlenmiş sıra sayıları testi yapılmıştır.

Bunların yanı sıra deney grubunda yer alan öğrencilerin cinsiyetlerinin eleştirel düşünme unsurlarındaki başarı düzeylerine etkisi, Mann Whitney-U testi ile yapılmıştır. Öğrencilerin eleştirel düşünme unsurlarındaki başarı düzeyleri ile sosyal ve genel ortalamaları arasındaki ilişkiler, Sperman'ın sıra korelasyon katsayısı ile incelenmiştir.

4.BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmanın temel problemleri ve alt problemlerini yoklamaya yönelik olarak yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Yapılan bu analizler sonucunda ulaşılan bulgular tablolar halinde gösterilerek açıklama ve yorum yapılmıştır.

4.1 Deney Grubu ve Kontrol Grubu Öğrenci Sayıları Dağılımı

Deney grubunda 18, kontrol grubunda 18 olmak üzere örnekleme 36 öğrenci vardır.

Tablo 4.1 : Deney Grubu ve Kontrol Grubu Öğrenci Sayıları Dağılımı

Öğrenci Sayıları	<i>f</i>	%
Deney	18	50
Kontrol	18	50
Toplam	36	100

Deney grubunda 18, kontrol grubunda 18 olmak üzere örnekleme 36 öğrenci vardır.

4.2 Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Tablo 4.2.'de deney grubundaki öğrencilerin cinsiyetlerine bakıldığında % 61.11'lik kısmı kızlar oluşturmaktadır. Geri kalan %38.89'luk bölümü erkekler içermektedir. Kontrol grubunda ise kızlar % 44.44 oranını oluştururken erkekler % 55.56 oranındadır.

Tablo 4.2: Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	<i>f</i>	%
Kız	11	61.11
Erkek	7	38.89
Deney Grubu Toplam	18	100.0
Kız	8	44.44
Erkek	10	55.56
Kontrol Grubu Toplam	18	100.0

4.3. Deney Grubu -Kontrol Grubu Öğrencilerinin 4, 5, 6, 7. Sınıf Yıl Sonu

Genel Not ve Sosyal Bilgiler Notu Üzerinde Uygulanan Normallik Testi Sonuçları

Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin algılayabilme (oluşturmacı) sınıf özelliklerinin uygulanma düzeyini belirlemek için geliştirilen ölçekten aldıkları puanlar arasında anlamlı fark olup olmadığını test etmeden önce yapılan Levene varyans homojenlik testi ve verilerin normal dağılışa uyum gösterip göstermediği belirlemek amacı ile Kolmogorow-Smirnov normallik testi yapılmıştır (Tablo 4.3)

Tablo 4.3: Deney Grubu -Kontrol Grubu Öğrencilerinin 4, 5, 6, 7. Sınıf Yıl Sonu

Genel Not ve Sosyal Bilgiler Notu Üzerinde Uygulanan Normallik Testi Sonuçları

İncelenen özellikler	Gruplar	N	Kolmogorov-Smirnov		Levene Test	
			Z İstatistik değeri	Anlamlılık düzeyi (p değeri)	F İstatistik değeri	p değeri
Sosyal Not	Deney	18	0,374	0,999	0,17	0,682
	Kontrol	18	0,643	0,803		
Genel Not	Deney	18	0,472	0,979	1,99	0,168
	Kontrol	18	0,750	0,627		

Ön Test Karikatür Uygulama Sonuçları						
Tanıma	Deney	18	2,220	<0,001	12,27	0,001
	Kontrol	18	1,785	0,003		
Kavram	Deney	18	1,199	0,113	0,93	0,343
	Kontrol	18	1,715	0,006		
Sorun	Deney	18	2,281	<0,001	34,45	<0,001
	Kontrol	18	1,444	0,031		
Amaç	Deney	18	-	-	17,48	<0,001
	Kontrol	18	2,097	<0,001		
Görüş	Deney	18	1,875	0,002	35,91	<0,001
	Kontrol	18	1,244	0,091		
Varsayım	Deney	18	1,541	0,017	2,30	0,139
	Kontrol	18	1,576	0,014		
Yorum	Deney	18	2,220	<0,001	8,03	0,008
	Kontrol	18	1,467	0,027		
Etki	Deney	18	2,220	<0,001	4,42	0,043
	Kontrol	18	1,877	0,002		
Toplam	Deney	18	0,943	0,337	9,91	0,003
	Kontrol	18	0,556	0,917		
Son Test Karikatür Uygulama Sonuçları						
Tanıma	Deney	18	2,020	<0,001	0,56	0,458
	Kontrol	18	1,904	<0,001		
Kavram	Deney	18	1,785	0,003	3,16	0,084
	Kontrol	18	1,183	0,122		
Sorun	Deney	18	2,127	<0,001	12,29	0,001
	Kontrol	18	1,171	0,129		
Amaç	Deney	18	1,076	0,197	3,78	0,060
	Kontrol	18	1,343	0,054		
Görüş	Deney	18	1,450	0,030	4,24	0,047
	Kontrol	18	1,343	0,054		
Varsayım	Deney	18	1,576	0,014	0,82	0,373
	Kontrol	18	1,721	0,005		
Yorum	Deney	18	1,199	0,113	1,21	0,280
	Kontrol	18	1,853	0,002		
Etki	Deney	18	1,595	0,012	0,00	1,000
	Kontrol	18	1,595	0,012		
Toplam	Deney	18	0,545	0,927	3,20	0,083
	Kontrol	18	0,730	0,661		

Yapılan test neticesinde sosyal bilgiler notu ile genel not ortalamaları hariç gruplar arasında incelenen özellikler bakımından varyansların homojen olmadığı ($P<0.05$) ve Kolmogrow – Smirnow normallik testine göre de normal dağılışı

göstermediği ortaya konulmuştur($P<0.05$). Ayrıca, örnek sayılarının da $n<30$ olması nedeni ile bağımsız gruplar t -testi yerine Mann Whitney-U testi uygulanmıştır.

4.4 Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Not Dağılımı Eleştirel Düşünme Unsurları Arasındaki Farklılıklar

Deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilerin puanları arasındaki farklılığı ortaya koymak amacıyla yapılan t -testi ve Mann Whitney-U testi sonuçları Tablo 4.4’de verilmiştir.

Tablo 4.4 göstermiştir ki son test karikatür uygulamasında hem deney hem kontrol gruplarında düşüş vardır. Bunun nedeni son test karikatürün ön test karikatürüne göre üst düzey kavramları ve düşünme ürünlerini kapsayan karikatür olmasıdır. Fakat tablodan anlaşılacağı üzere karikatürle eğitim alan öğrenciler kontrol grubuna göre daha fazla başarılı olmuştur.

Ön-test karikatür uygulama sonuçları içerisinde kavram ve yorum eleştirel düşünme unsurları bakımından kontrol grubundaki öğrenciler deney grubundaki öğrencilere göre daha başarılı iken sorun, amaç, etki unsuru bakımından deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubuna göre daha uygun yanıtlar verdiği gözlenmiştir. Karikatürü tanımanın yanında, varsayım ve görüş unsuru ise birbirine yakın değerdedir.

Ancak, kavram ve yorum unsurları bakımından bu farklılıklar son-test karikatür uygulama sonuçları içerisinde deney grubundaki öğrencilerinin lehine değişmiş olup, bu gruptaki öğrenciler karikatür eğitimi aldıktan sonra daha başarılı yanıtlar verdiği gözlenmiştir ($P<0.001$).Son test karikatüründe yine varsayım ve görüş unsurundaki değerler birbirine yakın düzeydedir. Eleştirel düşünmenin etki/sonuç unsurunda ise deney ile kontrol grubunda farklılık gözlenmemiştir.

Deney grubu öğrencilerinin eleştirel düşünme unsurları bakımından kontrol grubuna karşı üstünlüğü son test karikatürdeki toplamdan anlaşılmaktadır.

Tablo 4.4 :Deney ve Kontrol Gruplarındaki Öğrencilerin Not Dağılımı Eleştirel

Düşünme Unsurları Arasındaki Farklılıklar

İncelenen özellikler	Gruplar	N	Ortalama	Standart sapma	Standart hata	Anlamlılık düzeyi (p değeri)
Ön Test Karikatür Uygulama Sonuçları						
Sosyal_not	Deney	18	72,00	14,22	3,35	0,304
	Kontrol	18	66,90	15,06	3,55	
Genel_not	Deney	18	76,91	12,24	2,88	0,125
	Kontrol	18	69,35	16,29	3,84	
Tanıma	Deney	18	2,89	0,32	0,08	0,114
	Kontrol	18	2,67	0,49	0,11	
Kavram	Deney	18	1,89	0,90	0,21	0,038
	Kontrol	18	2,50	0,79	0,19	
Sorun	Deney	18	2,94	0,24	0,06	0,007
	Kontrol	18	2,44	0,70	0,17	
Amaç	Deney	18	3,00	0,00	0,00	0,075
	Kontrol	18	2,72	0,67	0,16	
Görüş	Deney	18	2,06	0,42	0,09	0,864
	Kontrol	18	2,00	0,97	0,23	
Varsayım	Deney	18	2,44	0,51	0,12	0,543
	Kontrol	18	2,50	0,71	0,17	
Yorum	Deney	18	1,22	0,65	0,15	0,001
	Kontrol	18	2,28	0,89	0,21	
Etki	Deney	18	2,78	0,65	0,15	0,232
	Kontrol	18	2,50	0,86	0,20	
Toplam	Deney	18	19,22	1,59	0,38	0,415
	Kontrol	18	19,61	3,91	0,92	
Son Test Karikatür Uygulama Sonuçları						
Tanıma	Deney	18	2,78	0,43	0,10	0,704
	Kontrol	18	2,72	0,46	0,10	
Kavram	Deney	18	2,67	0,49	0,11	<0,001
	Kontrol	18	1,67	0,69	0,16	
Sorun	Deney	18	2,83	0,38	0,09	<0,001
	Kontrol	18	1,72	0,75	0,18	

Amaç	Deney	18	2,00	0,91	0,21	0,134
	Kontrol	18	1,56	0,62	0,15	
Görüş	Deney	18	1,67	0,84	0,19	0,343
	Kontrol	18	1,39	0,61	0,14	
Varsayım	Deney	18	1,50	0,71	0,17	0,668
	Kontrol	18	1,39	0,61	0,14	
Yorum	Deney	18	2,11	0,90	0,21	0,023
	Kontrol	18	1,44	0,78	0,18	
Etki	Deney	18	1,44	0,62	0,15	1,000
	Kontrol	18	1,44	0,62	0,15	
Toplam	Deney	18	17,00	3,04	0,72	0,006
	Kontrol	18	13,33	4,26	1,00	

4.5 Deney Grubundaki Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Unsurları Bakımından Ön ve Son Test Karikatür Uygulama Sonuçları Arasındaki Farklılıklar

Deney grubundaki öğrencilerin eleştirel düşünme unsurları bakımından ön ve son test karikatür uygulama sonuçları arasındaki farklılıkları ortaya koyabilmek için eş-yapma *t*-testine karşılık gelen Wilcoxon işaretlenmiş sıra sayıları testi uygulanmıştır. Buna göre deney grubunun ön ve son test karikatür uygulama sonuçlarına ait puanlar arasındaki farklılıklar Tablo 4.5’ de verilmiştir.

Ön test karikatüre göre son test karikatürün daha zor karikatür olması nedeniyle son test karikatürlerinde öğrencilerin eleştirel düşünme unsurları konusunda düşüş gözlenmiştir. Bu düşüşün her iki gruptaki nedeni son test karikatürün ön test karikatüre göre öğrencilere daha zor gelmesidir. Özellikle karikatür çalışma yapraklarında da uygulayıp gözlemlediğimiz nokta, öğrencilerin karikatürdeki kavramları bilmemesi diğer sorulara da hatalı yanıtlar vermelerine yol açmıştır. Son test karikatürün kavramı doğru yanıtlanmazsa bu diğer eleştirel düşünme unsurlarına da olumsuz yansımaktadır.

Fakat tablo 4.4'e bakılacak olursa; bu düşünüş kontrol grubunda da görülmektedir. Deney grubu ile kontrol grubu karşılaştırıldığında son testte kontrol grubuna göre deney grubunun fazla etkilenmediği gözlemlenmektedir. Bu da karikatürle yapılan eleştirel düşünme unsurlarını sorgulayıcı eğitimden kaynaklanmaktadır.

Tablo 4.5 : Deney Grubundaki Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Unsurları Bakımından Ön ve Son Test Karikatür Uygulama Sonuçları Arasındaki Farklılıklar

İncelenen özellikler	Gruplar	N	$\bar{X}$	S	Anlamlılık düzeyi (p değeri)
Tanıma	<i>Ön Test</i>	18	2,67	0,49	0,157
	<i>Son Test</i>	18	2,72	0,46	
Kavram	<i>Ön Test</i>	18	2,50	0,79	0,008
	<i>Son Test</i>	18	1,67	0,69	
Sorun	<i>Ön Test</i>	18	2,44	0,70	0,317
	<i>Son Test</i>	18	1,72	0,75	
Amaç	<i>Ön Test</i>	18	2,72	0,67	0,002
	<i>Son Test</i>	18	1,56	0,62	
Görüş	<i>Ön Test</i>	18	2,00	0,97	0,090
	<i>Son Test</i>	18	1,39	0,61	
Varsayım	<i>Ön Test</i>	18	2,50	0,71	0,001
	<i>Son Test</i>	18	1,39	0,61	
Yorum	<i>Ön Test</i>	18	2,28	0,89	0,013
	<i>Son Test</i>	18	1,44	0,78	
Etki	<i>Ön Test</i>	18	2,50	0,86	<0,001
	<i>Son Test</i>	18	1,44	0,62	
Toplam	<i>Ön Test</i>	18	19,61	3,91	0,007
	<i>Son Test</i>	18	13,33	4,26	

4.6 Deney Grubundaki Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Eleştirel Düşünme Unsurları Bakımından Arasındaki Farklılıklar

Hem ön test hem de son test karikatür uygulama sonuçları için deney grubunda yer alan öğrencilerin eleştirel düşünme unsurlarındaki başarı düzeylerine cinsiyetin etkisini ortaya koymak için Mann Whitney-U testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 4.6 da verilmiştir.

Ön test ve son test karikatür uygulama sonuçları için deney grubunda yer alan kız öğrencilerin hem genel not hem de sosyal bilgiler not ortalamaları erkek öğrencilerden yüksek olmasına rağmen, karikatürlü eğitimle verilen eleştirel düşünme unsurlarında cinsiyetin herhangi bir etkisi gözlenmemiştir ($P>0,05$). Bir başka ifade ile kız ve erkek öğrencilerin eleştirel düşünme unsurları seviyelerini tespit etmek amacıyla kendilerine sunulan teste benzer düzeylerde cevap vermişlerdir.

Eleştirel düşünme becerilerinin cinsiyete göre incelendiği diğer araştırmalarda da Gülveren, 2007; Çekiç, 2007; Kürüm 2002, Saçlı ve Demirhan 2008, Çalışkan, 2009 eleştirel düşünmenin cinsiyetten bağımsız bir beceri olduğu, cinsiyetin öğrencilerin eleştirel düşünme beceri düzeylerinde anlamlı bir farka yol açmadığı ifade edilmiştir.

Tablo 4.6:Deney Grubundaki Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Eleştirel Düşünme Unsurları Bakımından Arasındaki Farklılıklar

İncelenen özellikler	Gruplar	N	$\bar{X}$	S	Anlamlılık düzeyi (p değeri)
Sosyal_not	Kız	11	77,09	14,90	0,033
	Erkek	7	63,99	8,97	
Genel_not	Kız	11	81,57	12,05	0,039
	Erkek	7	69,59	8,95	

ÖN TEST					
Tanıma	Kız	11	2,91	0,30	0,860
	Erkek	7	2,86	0,38	
Kavram	Kız	11	2,00	0,89	0,536
	Erkek	7	1,71	0,95	
Sorun	Kız	11	3,00	0,00	0,659
	Erkek	7	2,86	0,38	
Amaç	Kız	11	3,00	0,00	1,000
	Erkek	7	3,00	0,00	
Görüş	Kız	11	2,09	0,30	0,791
	Erkek	7	2,00	0,58	
Varsayım	Kız	11	2,55	0,52	0,375
	Erkek	7	2,29	0,49	
Yorum	Kız	11	1,18	0,60	0,860
	Erkek	7	1,29	0,76	
Etki	Kız	11	3,00	0,00	0,328
	Erkek	7	2,43	0,98	
Toplam	Kız	11	19,73	1,27	0,104
	Erkek	7	18,43	1,81	
SON TEST					
Tanıma	Kız	11	2,82	0,40	0,724
	Erkek	7	2,71	0,49	
Kavram	Kız	11	2,64	0,50	0,791
	Erkek	7	2,71	0,49	
Sorun	Kız	11	2,82	0,40	0,930
	Erkek	7	2,86	0,38	
Amaç	Kız	11	2,09	0,94	0,659
	Erkek	7	1,86	0,89	
Görüş	Kız	11	1,73	0,90	0,791
	Erkek	7	1,57	0,79	
Varsayım	Kız	11	1,45	0,52	0,930
	Erkek	7	1,57	0,98	
Yorum	Kız	11	2,27	0,90	0,375
	Erkek	7	1,86	0,89	
Etki	Kız	11	1,36	0,50	0,724
	Erkek	7	1,57	0,79	
Toplam	Kız	11	17,18	2,64	0,860
	Erkek	7	16,71	3,82	

4.7 Deney Grubundaki Kız ve Erkek Öğrencilerin Eleştirel Düşünme

Urusları Bakımından Ön ve Son Test Karikatür Uygulama Sonuçları Arasındaki

Farklılıklar

Deney grubunda yer alan hem kız hem de erkek öğrencilerin eleştirel düşünme unsurlarındaki başarı düzeylerine karikatürlü eğitim etkisini ortaya koymak için Wilcoxon işaretlenmiş sıra sayıları testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 4.7’de verilmiştir.

Tablo 4.7: Deney Grubundaki Kız ve Erkek Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Unsurları Bakımından Ön ve Son Test Karikatür Uygulama Sonuçları Arasındaki

İncelenen özellikler	Gruplar	N	Farklılıklar		Anlamlılık düzeyi (p değeri)
			– X	S	
KIZLAR					
Tanıma	<i>Ön Test</i>	11	2,91	0,30	0,317
	<i>Son Test</i>	11	2,82	0,40	
Kavram	<i>Ön Test</i>	11	2,00	0,89	0,053
	<i>Son Test</i>	11	2,64	0,50	
Sorun	<i>Ön Test</i>	11	3,00	0,00	0,157
	<i>Son Test</i>	11	2,82	0,40	
Amaç	<i>Ön Test</i>	11	3,00	0,00	0,023
	<i>Son Test</i>	11	2,09	0,94	
Görüş	<i>Ön Test</i>	11	2,09	0,30	0,248
	<i>Son Test</i>	11	1,73	0,90	
Varsayım	<i>Ön Test</i>	11	2,55	0,52	0,006
	<i>Son Test</i>	11	1,45	0,52	
Yorum	<i>Ön Test</i>	11	1,18	0,60	0,039
	<i>Son Test</i>	11	2,27	0,90	
Etki	<i>Ön Test</i>	11	3,00	0,00	0,002
	<i>Son Test</i>	11	1,36	0,50	
Toplam	<i>Ön Test</i>	11	19,73	1,27	0,020
	<i>Son Test</i>	11	17,18	2,64	
ERKEKLER					
Tanıma	<i>Ön Test</i>	7	2,86	0,38	0,317
	<i>Son Test</i>	7	2,71	0,49	
Kavram	<i>Ön Test</i>	7	1,71	0,95	0,068
	<i>Son Test</i>	7	2,71	0,49	
Sorun	<i>Ön Test</i>	7	2,86	0,38	1,000
	<i>Son Test</i>	7	2,86	0,38	
Amaç	<i>Ön Test</i>	7	3,00	0,00	0,038
	<i>Son Test</i>	7	1,86	0,90	

Görüş	<i>Ön Test</i>	7	2,00	0,58	0,180
	<i>Son Test</i>	7	1,57	0,79	
Varsayım	<i>Ön Test</i>	7	2,29	0,49	0,096
	<i>Son Test</i>	7	1,57	0,98	
Yorum	<i>Ön Test</i>	7	1,29	0,76	0,102
	<i>Son Test</i>	7	1,86	0,90	
Etki	<i>Ön Test</i>	7	2,43	0,98	0,063
	<i>Son Test</i>	7	1,57	0,79	
Toplam	<i>Ön Test</i>	7	18,43	1,81	0,172
	<i>Son Test</i>	7	16,71	3,82	

Not: Kızlar 11 kişi, erkekler 7 kişidir.

Deney grubunda yer alan hem kız hem de erkek öğrencilerin eleştirel düşünme unsurlarındaki başarı düzeylerine karikatürlü eğitim etkisini ortaya koymak için yapılan Wilcoxon işaretlenmiş sıra sayıları testi neticesinde sınavın zorluk derecesinden kaynaklanan öğrencilerin başarı düzeylerinde özellikle amaç unsurunda önemli bir düşüş görülmektedir ($P < 0,05$). Buna karşın etki başta olmak üzere varsayım, yorum, amaç unsurlarına ve toplama bakıldığında kız öğrencilerin vermiş olduğu yanıtlarda ön test ile son test arasında önemli farklılık gözlemlenmiştir ($P < 0,05$). Bu da kız öğrencilerin testin zorluk derecesi artması durumunda yorum unsuru hariç başarı düzeylerindeki kayıplarının erkek öğrencilere göre daha fazla oranda olabileceğini göstermiştir.

Erkek öğrencilerde eleştirel düşünmenin sorun unsurunda ön test ve son test arasında farklılık gözlemlenmemiştir. Amaç unsurunda belirgin bir farklılık vardır.

4.8. Eleştirel Düşünme Unsurları ile Sosyal Bilgiler Notu ve Genel Not Ortalamaları Arası İlişkiler

Öğrencilerin eleştirel düşünme unsurlarındaki başarı düzeyleri ile sosyal bilgiler notu ve genel ortalamaları arasındaki ilişkiler Sperman'ın sıra korelasyon katsayısı ile incelenmiş ve sonuçları Tablo 4.8'de verilmiştir

Tablo 4.8: Eleştirel Düşünme Unsurları ile Sosyal Bilgiler Notu ve Genel Not Ortalamaları Arası İlişkiler

İncelenen Özellikler	Sosyal Not	Genel Not
Ön Test Karikatür Uygulama Sonuçları		
Tanıma	0,566**	0,508**
Kavram	0,104	0,094
Sorun	0,462**	0,524**
Amaç	0,370*	0,440**
Görüş	0,548**	0,625**
Varsayım	0,577**	0,567**
Yorum	0,222	0,130
Etki	0,368*	0,337*
Toplam	0,688**	0,673**
Son Test Karikatür Uygulama Sonuçları		
Tanıma	0,398*	0,287
Kavram	0,400*	0,492**
Sorun	0,484**	0,545**
Amaç	0,463**	0,395*
Görüş	0,558**	0,487**
Varsayım	0,414*	0,348*
Yorum	0,572**	0,523**
Etki	0,437**	0,380*
Toplam	0,660**	0,622**

*: P<0,05 (%5); **: P<0,01 (%1) düzeyinde anlamlı ilişkiyi gösterir.

Tablo 4.8 incelendiğinde, öğrencilerin eleştirel düşünme unsurlarındaki başarı düzeyleri ile Sosyal Bilgiler ve genel ortalamaları arasındaki pozitif anlamlı ilişkiler gözlemlenmiştir. Bu durumda, sosyal ve genel not ortalaması yüksek olan öğrencilerin kendilerine yöneltilecek eleştirel düşünme unsurlarını belirlemeye yönelik testlere verecekleri yanıtlarda başarı düzeyi yüksek olması beklenir.

Ön test karikatür uygulama sonuçlarındaki toplama bakıldığında sosyal bilgiler notuyla %68.8 genel notla, %67.3 oranında eleştirel düşünme unsurlarının toplamıyla anlamlı ilişki bulunmaktadır. Son test karikatür uygulama sonuçlarında ise; sosyal bilgiler notuyla %66 genel notla %62.2 oranında eleştirel düşünme unsurları toplamıyla anlamlı ilişki gözükmemektedir.

Sosyal bilgiler notu ve genel notu yüksek olan öğrencilerin karikatür çalışma kağıtlarında karikatürde belirtilen olay ve durumları daha iyi tanıdıkları ön test ve son testten anlaşılmaktadır.

Ön testte sosyal bilgiler ve genel not ortalamalarıyla eleştirel düşünme unsurları arasındaki en pozitif ilişkiler; görüş, varsayım iken diğer unsurlar sorun, amaç ve etki üzerinde de pozitif ilişki bulunmaktadır.

Son testte sosyal bilgiler ve genel not ortalamalarıyla eleştirel düşünme unsurları arasındaki en pozitif ilişkiler; görüş ve yorum başta olmak üzere kavram, sorun, amaç, varsayım, etkidir.

4.9 Sosyal Bilgiler Öğretmen Görüşlerinin Sonuçları

Sosyal bilgiler dersinde eleştirel düşünmede karikatür etkinliklerine gerek pilot gerekse ana uygulamada katılan ve uygulamaların içinde yer alan dört öğretmene görüşme sonrası sorulan sorular ve verilen yanıtlar aşağıda belirtilmiştir.

1.Sosyal Bilgiler öğretmeni, karikatürlü eğitimde nelere dikkat etmesi gerekir?

Karikatürlü eğitim öğretmen için zaman alan bir süreçtir. Bu nedenle derse hazırlık yaparken mutlaka öğretmen, konulara uygun karikatürleri hazırlamada hem titiz hem de dikkatli olmalıdır. Karikatür bir üst öğrenme için de etkili olacağından öğretmenin de karikatür verilecek konu hakkında tam hâkimiyet sağlaması lazımdır. Gerekirse öğretmen konuyu daha farklı açılardan inceleyen araştırmalara bile girmelidir.

Öğretmenin karikatürlü eğitimde en büyük sorunu da internet üzerinde eğitime odaklı karikatürlerle ilgili veri tabanının oluşturulmaması ve bu konuda yazılan Türkçe eser ve kaynakların yetersiz kalışı öğretmenleri karikatürlü eğitime yöneltmede bir olumsuz etken olarak dile getiriliyor.

Karikatür etkinliğinde birinci öncelik öğretmen, çok iyi hazırlanmalıdır. Bazı karikatürlerde öğretmen bile dersin öğrencilere kazanımları yönünden hatalı vurgularda bulunabilir.

2.Karikatürlerin seçimi ve soruların anlaşılabilirliği konusunda sorunlar yaşandı mı?

Karikatürler seçilirken yazılı karikatürlere daha önem verilse iyi olur. Komik veya abartılı karikatürler de öğrencilerin ilgisini çekiyor. Sorularda bazı öğrencilerin kavram karmaşasına girdikleri görüldü. Hatta karikatürde belirtilen konuyu kavramadıkları belirlendi. Karikatürler alt düzey düşünme basamaklarında olan öğrenci için basit düzeyde olmalıdır. Zekâ seviyesi düşük öğrencilere özgüven kazandırmak için en basit

karikatürler seçilerek onlar da teşvik edilebilir. Bu da başarısız öğrenciyi derse katar. Karikatür eğer onların seviyesine uygunsuzsa öğrencilerin karikatürleri algılamalarında bir sorun ortaya çıkmıyor. Yoksa öğrenci karikatürü anlamıyorsa hiçbir soru ve etkinliğe katılmıyor. Yorum yapan öğrencilerin en iyilerinin daha çok kitap okumaya özen gösteren öğrenciler olduğu da dikkatlerden kaçmıyor.

Derste her konuya uygun karikatürü bulmanın zor olduğunu bu nedenle zorlama karikatürlerle konunun anlaşılamayacağını ve öğrenci seviyesine de dikkat edilmesi gerektiğini vurguladılar. Fakat bunda da her çocuğun bilgi ve düşünme düzeyi birbirinden farklı olduğundan sınıfın tümünün anlayacağı karikatürün daha etkili olacağını söylediler.

Karikatür soruları sorulurken bazı yargılar anlaşılmıyor. Bu yargıları anlatmakta güçlük çekiliyor. Belki eleştirel düşünmenin unsurları böyle şekilde sorulabilir ama biraz daha eğlenceli ve öğrencinin sözcük bilgisine yakın tarzda karikatürlerde sorular sorulmalıdır.

3.Bu yöntemin eleştirel düşünmeyi artırdığına inanıyor musunuz?

Eleştirel düşünme ilk başta öğretmende olmalıdır ki öğrenciye aktarabilsin. Şahsen öğretmen olarak bizler; eleştirel düşünme boyutunda sorular bile sormayı pek bilmiyoruz. Hatta derste öğrencileri bile hareketlendirecek sorgu bütünlüğünde bir ders işlediğimiz nadirdir. Eleştirel düşünme eğitimi öğretmenlere de verilmelidir ki öğrencilerine aktarabilsin. Bizler ilk defa uygulamalı olarak bu karikatürlerde eleştirel düşünmenin unsurlarını öğrencilerimize sorduk.

Karikatürler eleştirel düşünmeyi geliştiriyor. Öğrencilerin etkinlikten zevk alarak farklı bakış açıları getirdikleri için gözlerinin parladığını görüyoruz. Her öğrenci

şen şakrak özgür oldukları için daha rahat yazıyorlar. Çevreyle ilgili karikatürlerde çocuklar, pencereden dışarı bakarak çevreyle ilgili daha neler yazabilirim çabası içine giriyorlar. Tabi her çocuğun bakışı da farklı oluyor. Sonuç itibariyle karikatürde görülenleri öğrenciler kendi cümleleriyle ifade ederek duygu ve düşüncelerini dile getiriyorlar.

4.Sosyal Bilgiler dersinde karikatür etkinliğinde yöntemde nelere önem vermek gerekir?

Karikatürlü eğitimde öğretmen; konuya uygun karikatür derste projeksiyon yardımıyla perdeye yansıtırken aynı karikatürler de çalışma yaprağı şeklinde öğrencilerin ellerinde olmalıdır. Karikatür soruları sorulurken bazı yargılar anlaşılmıyor. Bu yargıları anlatmakta güçlük çekiliyor. Belki eleştirel düşünmenin unsurları böyle şekilde sorulabilir ama biraz daha eğlenceli ve öğrencinin sözcük bilgisine yakın tarzda karikatürlerde sorular sorulmalıdır. Karikatür etkinliği karikatüre göre değişen süre alabiliyor. Bazı karikatürleri düşünmek öğrenci için 10 dakika alırken bazıları 15 dakikayı alabiliyor.

5.Karikatürle yapılan etkinliğe öğrencilerin tepkileri ne oldu?

Projeksiyon cihazıyla karikatürlerin gösterilmesi en azından görsel açıdan sınıfın dikkatini çekiyor. Projeksiyondaki karikatüre öğrenciler bakarken konuyla ilgili soruların sorulmasından keyif alıyor. Bir bakıma öğretmen de durağan sürecin ortadan kalkmasından memnun kalıyor. Arka sırada oturan pasif öğrencilerin derse kendilerini vermeleri bizi en memnun eden noktaydı. Okuma yazma bilmeyen öğrencilerimiz bile birkaç ifade de bulundular. Sınıfta biraz gürültü arttı ama yorumlar peş peşe sıralandı.

Karikatürün verdiği hazlardan en önemlisi öğrencilerin bireysellikten hoşlanmalarıydı. Karikatürlü eğitim, çoklu zeka kuramına da uygundur. Karikatür eğitiminde öğretmenlerin dile getirdikleri bir başka nokta ise; bu etkinlik “grup çalışması” olarak da yürütülebilir.

6.Karikatürlü eğitim, Sosyal Bilgiler dersinde uygulanmalı mıdır?

Karikatür etkinliği sosyal bilgiler eğitimine mutlak surette uygulanmalıdır. Fakat bunun öncesinde öğretmenlere hizmet içi eğitimler ve karikatür eğitimi verilerek; ilk başta sanatsal açıdan karikatürü onun sonrasında karikatürün derse uygulanabilirliği yönünde eğitim faydalı olur. Karikatürlü eğitim için müfredata uygun karikatür albümleri verilmeli sorular önceden hazır olmalı ve uzman görüşü alınmalıdır. Müfettişler aslında sınıfa bir karikatür getirerek o öğretmenin öğrencilere ne kadar eleştirel düşünme yetisi kazandırdığını öğrenebilir.

Karikatürle eğitim öğretmenler için, önceden planlı ve programlı hazırlık gerektiren bir durumdur. Öğretmenler, dersin konularına uygun karikatürler bulup, bunu belirli bir sürece yaymak kaydıyla bu etkinliklerde başarılı olabilirler. Bunun yanında çok iyi analiz edilerek öğrencilere etkinliklerin sunulması gerekir. Sosyal Bilgiler dersinde, karikatürlere öğrencilerin ders içinde net şekilde ulaşabilmeleri, ayrıntıları çok iyi inceleyebilmeleri lazımdır. Onlara karikatürleri çözümleyebilmeleri için belirli bir zaman verilmelidir.

Öğretmen görüşlerine göre, karikatürlerin seçimi konusunda öğrenci seviyesine uygun, espri düzeyi yüksek, yazılı karikatürlerin daha fazla sunulması gerekiyor. Eğer öğrenme basamakları açısından düşünmede üst düzey becerileri içeriyorsa; bazı öğrencilerin ilgisini azaltabilir. Çünkü öğrenci karikatürü anlamayacaktır. Özellikle

karikatür üzerinden sorulan sorularda buna da dikkat edilmelidir. Sorular içerisinde öğrencilerin anlamayacağı tabir ve terimler kullanılmamalıdır.

Öğretmenlere göre; eleştirel düşünmenin öğrenciye aktarımında en önemli nokta, öğretmenin kendisinde eleştirel düşünmeye açık bir yapının bulunması gereğidir. Bilimsel anlamda eleştirel düşünmenin hangi boyutları ve unsurları içerisinde barındırdığını öğretmenin bilmesi lazımdır. Karikatürler onlara göre eleştirel düşünmeyi artırıyor. Öğrenciler konulara farklı bakabiliyor. Tabii ilk başta çocuk kendini düşüncelerinde karikatür etkinliği bağlamında özgür hissediyor.

Karikatürün öğrenciye verdiği etkiye bakılacak olursa öğretmenler, dersin durağan havasından kurtulduklarını sınıfta özgür bir ortamın oluştuğu kanısında hem fikirler. Onlara göre karikatürün kattığı bir değer de öğrencilerin bireysellikten hoşlanmalarıdır. Bir öneri niteliğinde ise çoklu zekâ kuramına hitap edebilecek karikatürlerle sınıf içerisinde grup çalışması yapılabileceğini öne sürüyorlar.

Öğretmenlerin ortak görüşü; sosyal bilgiler dersinde karikatür etkinlikleriyle eğitim uygulanmalıdır. Fakat bunun öncesinde öğretmenlere eleştirel düşünme için hizmet içi eğitimler ve karikatür sanatının inceliklerinin anlatılacağı seminerler düzenle

SONUÇLAR

Eleştirel düşünmenin özellikle bilişsel boyuttaki unsurlarını bilimsel bir temele dayandırarak; sistemli ve düzenli bir şekilde oluşturulmuş karikatür etkinlikleri ile sosyal bilgiler dersi işlendiğinde, öğrencilerde düşünme becerilerinin artması yönünde olumlu etkilerin gözleneceği tespit edilmiştir. Derste karikatür kullanımının öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini artırdığı saptanmıştır. Deney grubu öğrencilerinin eleştirel düşünme unsurları yönünden kontrol grubu öğrencilerine karşı üstünlüğü son test karikatürdeki dereceli puanlama anahtarı sonucu oluşan toplamdan anlaşılmıştır.

Karikatür etkinliğiyle ders işlenen deney grubu öğrencilerinde; son testte eleştirel düşünmenin etki-sonuç unsuru dışında diğer tüm unsurlarında kontrol grubuna göre üstünlüğü ortaya çıkmıştır. Etki-sonuç unsurunda son testte deney ve kontrol grupları eşit düzeyde kalmıştır.

Karikatürlerle bir ana konu üzerine gidilip, konu dışındaki özel alanlara girilmediğinde öğrencilerin o konu etrafında kavramları, amaç ve sorunları çok iyi şekilde ele aldıklarına dikkat çekilmiştir. Bu çerçevede öğrencilerin yorum güçlerini de artırdıkları gözden kaçmamıştır. Kavram, sorun, amaç, yorum unsurlarında daha başarılı yanıt vermişlerdir. Ön testte kontrol grubunun deney grubuna göre daha başarılı olduğu

kavram, yorum unsurlarında; son testte bu durum deney grubu lehine değişmiş olup bu unsurlarda anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Karikatür çalışma kâğıtlarında dikkat edilen bir nokta ise, öğrenci eleştirel düşünme unsurları açısından karikatürde kavram, sorun ve amaç unsurlarına yanıt veremiyorsa; diğer unsurlara yanıt vermesi çok zordur. Bu durum, eleştirel düşünmenin birbirine bağlı bir dizi bilişsel çözümlmeyi içerdiğini göstermektedir.

Deney grubundaki öğrencilerin eleştirel düşünme unsurları bakımından ön test ve son test karikatür uygulama sonuçları arasındaki farklılığı incelediğimizde; son testte deney grubu öğrencileri, eleştirel düşünme unsurlarının tümünde düşüş göstermiştir. Bu durum, kontrol grubu öğrencilerinde de geçerlidir. Bu da son test karikatürün öğrencilere son test karikatüre göre daha zor gelmesinden kaynaklanmıştır. Deney ile kontrol grubu karşılaştırıldığında; son testte kontrol grubuna göre deney grubunun fazla etkilenmediği gözlemlenmektedir.

Deney grubundaki öğrencilerin cinsiyetlerine göre eleştirel düşünme unsurları yönünden incelediğimizde; deney grubunda yer alan kız öğrencilerin hem genel not hem sosyal bilgiler not ortalamaları erkek öğrencilerden yüksek olmasına rağmen, karikatürlü eğitimle verilen eleştirel düşünme unsurlarında cinsiyetin etkisi bulunmamıştır.

Deney grubundaki kız ve erkek öğrencilerin eleştirel düşünme unsurları açısından ön test ve son test karikatür uygulama sonuçlarında kız öğrencilerin vermiş

olduğu yanıtarda etki- sonuç başta olmak üzere varsayım, yorum, amaç unsurları toplama bakıldığında ön test ile son test arasında önemli farklılık bulunmayıp kavram unsurunda son testte daha başarılı oldukları, amaç unsurunda ise belirgin bir düşünüş yaşadıkları tespit edilmiştir.

Eleştirel düşünme unsurlarıyla Sosyal Bilgiler notu ve genel not ortalamaları arasında pozitif anlamlı ilişkiler gözlemlenmiştir. Sosyal Bilgiler ve genel not ortalaması yüksek olan öğrenciler kendilerine yöneltilecek eleştirel düşünme unsurlarını belirlemeye yönelik testlere verecekleri yanıtarda daha başarılı olacakları yargısına varılmıştır. Sosyal bilgiler notu ve genel not ortalaması yüksek olan öğrencilerin karikatür çalışma kağıtlarında karikatürde belirtilen olay ve durumları daha iyi kavradıkları ön test ve son testten anlaşılmaktadır.

ÖNERİLER

Sosyal bilgiler dersinin konuları işlenirken, kazanımlara ve öğrencilerin bilişsel seviyelerine uygun karikatür etkinlikleri kullanılırsa öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri artmaktadır. Üst düzey becerileri ölçmeye yarayan karikatürlerle sınıfın tüm öğrencilerini derse katmak olanaksızdır. Bu sadece sınıfın en başarılı öğrencilerine hitap edecek, kabiliyeti ve bilgi dağarcığı daha alt seviyede olan öğrencinin derse katılımını engelleyecektir. O nedenle sınıftaki öğrencilerin çoğuna hitap edecek karikatürler derste etkinlik olarak sunulmalıdır.

Öğrenci işlenen konu ile karikatür arasında bir bağ kurabilmelidir. Bir konu hakkındaki bilgi ve düşünce transferlerini karikatür üzerinde gerçekleştirilemeyen

öğrenci başarısız olacaktır. Bunun yanında karikatürlerde belirtilen olay veya durumlar çok iyi tasvir edilmeli, öğrenci karikatürü çok iyi tanıyabilmelidir. Karikatürde anlatılan konuyu anlayamayan bir öğrencinin düşünme becerilerini ders etkinliklerinde sunması mümkün değildir.

Karikatür etkinliklerinde zaman sorunu da bulunmaktadır. Araştırmada 10-15 dakika bir etkinlik için yeterlidir. Öğrencilere zaman konusunda esnek davranılmalıdır. Eleştirel düşünme unsurlarında sorular yoluyla birbiriyle bağlantılı değerlendirmeler için düşüncelerine fırsat tanınmalıdır.

Etkinliklerde önemli bir nokta ise; öğrencilerin bir konuyu öğrenmeleri ve onun üzerinde düşünebilmeleri, becerilerini sergileyebilmeleri için o konu hakkında kavramları bilmeleri gerekir. Hayatında ilk defa karşısına çıkan bir kavram için; o kavrama dayalı sorular sorulması boşa harcanacak zamandan öteye gidemeyecektir. Bu nedenle öğretmen, karikatür etkinliğinde sınıftaki çoğu öğrencinin bilebileceği kavramlara önem vermelidir. Bir kavramı karikatürle öğretmeye çalışıyorsa; basitten zora doğru birkaç karikatürü sınıfta sunmalıdır.

Karikatür etkinliğini Sosyal bilgiler dersinde uygulayan öğretmenlerle yapılan görüşmelerde; öğretmenler bu uygulama öncesinde eleştirel düşünme becerisi üzerine bu kadar kapsamlı ders işleyemediklerini belirtmişlerdir. Bu nedenle öğretmenlerin de eleştirel düşünme üzerine kendilerini geliştirmeleri bununla ilgili mümkün olduğu süreçte hizmet içi eğitimlere katılmaları lazımdır. Karikatür sanatının özellikleri yönünde seminerlere katılmaları da bu yönde faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alkan, Necmettin, (2006) *Avrupa Karikatürlerinde II.Abdülhamid ve Osmanlı İmajı*, Selis Yayıncılık, İstanbul
- Alsaç, Üstün, “20. Yüzyılda Çizgiyle Gülmece Sanatları: Karikatür, Çizgi Roman” 2004, (www.nd-karikaturvakfi.org.tr.)
- Alsaç, Üstün, (1994), *Türkiye’de Karikatür, Çizgi Roman ve Çizgi Film*, İletişim Yayınları, İstanbul
- Avşar, Servet, (2007), *Tarih Öğretiminde Karikatür İmgesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Başol, Samettin, Tuğrul Yıldırım, Miyase Koyuncu, Abdullah Yıldız, Ömer Faruk Evirgen, (2008), 8.Sınıf TC İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Öğretmen Kılavuz Kitabı, MEB Yayınları, Ankara
- Baysal, Zehra Nurdan, (2005), “Hayat Bilgisi/Sosyal Bilgiler Öğretiminde Probleme Dayalı Öğrenme İçin Problem Durumları Oluşturma”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (4): 471-485
- Beydoğan, H. Ömer, (2003), “Öğretim Sürecinde Düşünme Becerilerinin Geliştirilmesi” *Gazi Üniversitesi. Kırşehir Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 156- 167
- Black, L, (2003) Tarih Öğretim Ve Öğreniminde Yöntem Sorunları, Tarih Eğitime Eleştirel Yaklaşımlar. Avrupalı-Türkiyeli Tarih Eğitimcileri Buluşması (28- 33), (Hazırlayan Oya Köymen), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Brummett, Palmira,(2007),Açgözlülük, Kolera Ve Moda: Osmanlı Karikatür Âleminde Kültürel Emperyalizm, (çev. Hamdi Can Tuncer), Doğuda Mizah (137- 156) (Haz Irene Fenoglio, François Georgeon), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

- Brummett, Palmira, (2003) İkinci Meşrutiyet Basınında İmge Ve Emperyalizm 1908-1911, (Çev. Ayşen Anadol), İletişim Yayınları, İstanbul,
- Büyüköztürk, Şener, (2004), Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara
- Çalışkan, Hüseyin, (2009), “Sosyal Bilgiler Öğretiminde Araştırmaya Dayalı Öğrenme Yaklaşımının Eleştirel Düşünme Becerisine Etkisi”, Kastamonu Eğitim Dergisi, 17 (1):57- 70
- Çekiç, Sevim, (2007), *Matematik Öğretmenliği Lisans Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Gücü Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
- Çeviker, Turgut, (1986), Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü: Tanzimat Dönemi, Adam Yayıncılık, İstanbul,
- Danyal, Nezh, “Sorunu Sorun Yapmak”, (2004) www.nd-karikaturvakfi.org.tr
- Demir, M, K, (2006), *İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Derslerinde Eleştirel Düşünme Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Doğanay, Ahmet, (2006), “Etkin Vatandaşlık İçin Düşünme Becerilerinin Öğretimi”, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara
- Dokgöz, Deniz, (2004) “Popüler Kültür Nesnesi Olarak Karikatür Ya Da Çizginin Metaya Dönülmesi”. *e.dergi: MEB Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 5, (57),Ankara
- Durualp, Enver, (2006), *İlköğretimde Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karikatür Kullanımı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

- Efe, Hasan, (2005), Karikatür ve Eğitim Karikatür Sanatının Eğitimdeki İşlevi, Etki Yayınları, İzmir
- Gelder, Tim Van, (2005), “Teaching Critical Thinking: Some Lessons From Cognitive Science”, *College Teaching*, 53 (1):41-48
- Genç, Emine, M. M. Polat, S. Başol, N. Kaya, H. Azer, S. Gökçe, M. Koyuncu, A.Gök, A.Yıldız, D.Yılmaz, A. Özcan, (2008), 6.Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitabı, MEB Yayınları, Ankara
- Göker, Yurdağün, (2007), “Karikatürün Eğitimde Kullanılması”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 7 (84):29- 34
- Gülveren, Hakan,(2007) *Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerileri ve Bu Becerileri Etkileyen Eleştirel Düşünme Faktörleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
- Güven, Meral, Dilruba Kürüm, (2006), “Öğrenme Stilleri ve Eleştirel Düşünme Arasındaki İlişkiye Genel Bir Bakış”, *AÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1: 75-90
- Heinzelman, Tobias, (2004), Osmanlı Karikatüründe Balkan Sorunu 1908- 1914, Kitap Yayınevi, İstanbul
- Holliday, Dwight C. and Jnice A. Grskovic, (2002), “Using Political Cartoons: An Activity For Students Of Every Ability”, *Middle Level Learning*,15, (Pp M8-M9), National Council For The Social Studies
- İpşiroğlu, Zehra, “Eleştirel Düşünme”, (2006) (www.felsefeekibi.com)
- İpşiroğlu, Zehra, (2006) *Gelin Çocuklar Birlikte Düşünelim*, Çınar Yayınları, İstanbul
- Kabapınar, Filiz, (2005) “Yapılandırma Öğrenme Sürecine Katkıları Açısından Fen Derslerinde Kullanılabilecek Bir Öğretim Yöntemi Olarak Kavram Karikatürleri”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, (1) :101- 146

- Kaloç, Raziye, (2005), *Orta Öğretim Kurumu Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerileri Ve Eleştirel Düşünme Becerilerini Etkileyen Etmenler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Karadeniz, Abdulkerim, (2006), *Liselerde Eleştirel Düşünme Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Kazanevsky, Vladimir, “Karikatür ve Bilişim”, (2004), (www.nd-karikaturvakfi.org.tr)
- Kılınç, Kenan, (2006), *Tarih Öğretiminde Karikatür Materyali Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Koloğlu, Orhan, (2005), *Türkiye Karikatür Tarihi*, Bileşim Yayınları, İstanbul
- Kolukısa, Enver Aydın, Halil Tokcan, Bülent Akbaba, (2006), *6.Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitabı*, A Yayınları, Ankara
- Kökdemir, Doğan, “Eleştirel Düşünme Kapsamı ve Eğitimi”,(2003), (www.elyadal.org)
- Kutlu, Ömer, C. Deha Doğan, İsmail Karakaya, (2008), *Öğrenci Başarısının Belirlenmesi Performansa Ve Portfolyaya Dayalı Durum Belirleme*, Pegem Akademi Yayıncılık, İstanbul
- Kürüm, Dilruba, (2002), *Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Gücü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Meb İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 6- 7. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu (2009), Ankara,
- Nichol, John Tarih Öğretimi. (çev. Mustafa Safran), Ankara, 1996
- Oral, Tan, “Politika Ve Çizerler”, (2004), (www.nd-karikaturvakfi.org.tr)
- Öngören, Ferit, (2004) “Karikatür Ve Popüler Kültür” *e Dergi: Meb Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 5 (57)

- Örs, Ferlâl, (2007), “Eğitim ve Karikatür”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 7 (84) :26- 28
- Özdemir, Soner Mehmet, (2005) “Üniversite Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (3):297- 316
- Öztürk, Cemil,(2006), ”Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinler Arası Bir Bakış”, *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara
- Paul, Richard ve Linda Elder, (2008)Eleştirel Düşünme Kılavuzu Kavramlar ve Araçlar (çev. Merih Bektaş Fidan)
- Paykoç, Fersun, (1991), *Tarih Öğretimi*, Anadolu. Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir,
- Polat, Mecit Mümin, N. Kaya, M. Koyuncu, A. Özcan, (2008), *7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitabı*, MEB Yayınları, Ankara, 2006
- Püsküllüoğlu, Ali, (2001), *Türkçedeki Yabancı Sözcükler Sözlüğü*, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Redhouse Büyük El Sözlüğü, (2001), Redhouse Yayınları, İstanbul
- Saçlı, Fatma ve Giyasettin Demirhan, (2008), “Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Programında Öğrenim Gören Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Düzeylerinin Saptanması ve Karşılaştırılması”, *H.U. Journal Of Education*, 19 (2) : 92- 110
- Seferoğlu, Sadi ve Cenk Akbıyık, (2006), “Eleştirel Düşünme ve Öğretimi”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H.U. Journal Of Education)*. 30 :193- 200
- Stradling, Robert, (2003), *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

- Şenyapılı, Önder, (2003), *Neyi, Neden, Nasıl Anlatıyor Karikatür Kim, Niye Çiziyor*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara
- Temel Britannica, (1993) C. 10, “Karikatür Md.”, Hürriyet Yayınları, İstanbul.
- Uslu, Abdülkadir, (2007), “Karikatürün Eğitim Kaygısı”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 7 (84) :35- 37
- Wood, David, (2003), *Çocuklarda Düşünme ve Öğrenme*, (çev. Mine Özünlü), Doruk Yayınları, İstanbul
- Vural, Ruken Akar, Oğuz Kutlu, (2004), “Eleştirel Düşünme: Ölçme Araçlarının İncelenmesi ve Bir Güvenirlik Çalışması” *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (2):189- 200
- Yazıcı, Sedat, (2008), “Eleştirel Düşünme Becerisi ve Boyutları”, *İlköğretmen Dergisi*, 18: 40- 43
- Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek, (2005), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Yurdakul, Bünyamin, (2004), *Yapılandırmacı Öğrenme Yaklaşımının Öğrenenlerin Problem Çözme Becerilerine, Biliş Ötesi Farkındalık ve Derse Yönelik Tutum Düzeylerine Etkisi İle Öğrenme Sürecine Katkıları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- www.brandeis.edu.tr, 12.09.2007
- www.donquichotte.at, 21.03.2008
- www.ecopusula.com, 15.09.2007
- www.irancartoon.com, 25.03.2008
- www.nasm.si.edu/, 01.04.2008
- www.tallarmeniantale.com, 18.10.2007

EKLER

- EK 1**   **Ön Test Karikatür Çalışma Kağıdı**
- EK 2**   **Son Test Karikatür Çalışma Kağıdı**
- EK 3**   **Dereceli Puanlama Anahtarı**
- EK 4**   **Öğretmen Görüşme Formu**

ÖN TEST KARİKATÜR ÇALIŞMA KAĞIDI

Adı-Soyadı .....

Sınıf No:.....

KARİKATÜRÜ TANIYALIM

A-Karikatürde toprak, hangi sorunu yaşıyor?

.....
.....

B-Çocuk, hangi kataya ait olabilir?

.....
.....

C-Bitki olarak herhangi bir şey görüyor musunuz?

.....
.....

D-Ağaç, neden meyvesiz durumdadır?

.....
.....

1- Karikatürdeki semboller nelerdir? Neyi ifade ediyor?

.....
.....

2. Karikatürde anlatılmak istenen sorun nedir?

.....
.....

3. Karikatürist bu karikatürü çizmekle neyi amaçlıyor?

.....
.....

4. Karikatürist konuya nasıl bakıyor?

.....
.....

5. Sizce karikatürist konuya taraflı mı tarafsız mı bakıyor? Neden?

.....
.....

6. Karikatürist betimlenen (tasvir edilen) sorunu nasıl yorumluyor?

.....
.....

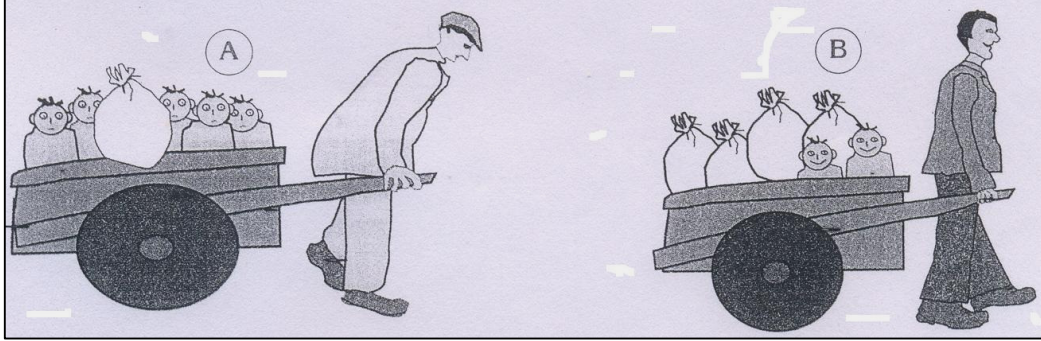
7. Sizce bu karikatürde savunulan görüşün ne gibi sonuçları ortaya çıkabilir?

.....
.....

SON TEST KARİKATÜR ÇALIŞMA KAĞIDI

Adı-Soyadı: .....

Sınıf-No:.....

KARİKATÜRÜ TANIYALIM

A.Karikatürdeki iki adam arabayla neler taşıyorlar?

.....

B, Hangi adam daha mutlu görünüyor? Peki neden?

.....

C. Hangi arabadaki çocuklar daha mutlu? Peki neden onlar?

.....

ELEŞTİREL DÜŞÜNME SORULARI

1. Karikatür sizlere hangi kavramları hatırlatıyor? Yazabilir misiniz?

.....

2. Karikatürde anlatılmak istenen sorun nedir?

.....

3. Karikatürist bu karikatürü hangi amaca ulaşmak için yapmış olabilir?

.....

4. Bu karikatürü çizen nüfus konusunu nasıl değerlendiriyor?

.....

5. Bu karikatürü çizen, sizce tarafsız mı, haklılık payı var mı? Neden peki?

.....

6. Bu karikatürü çizen, nüfus konusuna nasıl bir çözüm önermiş?

.....

7. Karikatürün bize anlatmak istediği düşüncelerin ne gibi sonuçları olabilir?

.....

.....

DERECELİ PUANLAMA ANAHTARI

Öğrencinin Adı-Soyadı:
Numarası :

ÖLÇÜTLER	Uygun Değil (1)	Uygun (2)	Tam Uygun (3)	Başarı Puanı
-----------------	----------------------------	----------------------	--------------------------	-------------------------

**Karikatür
Tanıma**

Kavram

Sorun

Amaç

Görüş

Varsayım

Yorum

Etki-Sonuç

Toplam Başarı Puanı

DERECELİ PUANLAMA ANAHTARI
(Ön-Test Karikatür İçin)

ÖLÇÜTLER	Uygun Değil (1)	Uygun (2)	Tam Uygun (3)	Başarı Puanı
Karikatür Tanıma	Karikatürde çizilen küresel ısınmaya dönük tanıma anlaşılammış	Karikatürde ortaya konulan kuraklık ve çocuğun bulunduğu kıta biliniyor	Karikatürde ortaya konulan kuraklık ve çocuğun bulunduğu kıta yanında ağacın meyvesiz olma nedeni de ortaya konuyor	
Kavram	Karikatürdeki kavramlar doğru bir şekilde belirtilmiyor	Kuraklık, açlık gibi kavramlar kısmen sunuluyor	Küresel ısınma, Kuraklık, susuzluk, açlık vb kavramlar dile getiriliyor	
Sorun	Karikatürde sunulan susuzluk sorununa yer verilmiyor.	Susuzluk ve kuraklık gibi sorunlara kısmen değiniliyor	Küresel ısınma sonucunda ortaya çıkacak susuzluk sorunu açıklanabiliyor.	
Amaç	Karikatüristin bu karikatürü çizmesindeki amaç anlaşılmıyor	Karikatüristin küresel ısınma amacına yönelik açıklamalar var	Karikatüristin amacının kaynakların yanlış kullanımının insanlar üzerindeki etki olduğu belirtilmiş	
Görüş	Karikatüristin görüşü konusunda bilgi verilemiyor	Karikatüristin görüşünün doğadaki felaketleri anlatmak olduğu belirtiliyor	Küresel ısınmanın doğa felaketleri yanında diğer sıkıntıları anlatmak istediği belirtiliyor	
Varsayım	Karikatüristin varsayımı konusunda fikir yürütülemiyor	Karikatüristin olaya tarafsız baktığı yönünde nedenleriyle ortaya konuyor	Karikatüristin olaya tarafsız baktığı çünkü küresel ısınma sonunda ortaya çıkacak sorunun herkesi ilgilendirdiği anlatılıyor	
Yorum	Karikatüristin tasvir ettiği sorunu nasıl yorumladığı açıklanamıyor	Karikatüristin yorumu küresel ısınmaya dayalı anlatılıyor	Karikatüristin yorumu küresel ısınmaya dayalı birkaç örnek verilerek anlatılıyor	
Etki-Sonuç	Karikatürde savunulan görüşün etki ve sonuçları yönünde doğru açıklamalar yapılmıyor	Karikatürden yola çıkarak kısaca etki sonuç yönünde açlık ve susuzluk üzerinde duruluyor	İklim değişiklikleri, küresel açlık, kuraklık üzerinde duruluyor.	

Toplam Başarı Puanı

DERECELİ PUANLAMA ANAHTARI
(Son Test Karikatür İçin)

ÖLÇÜTLER	Uygun Değil (1)	Uygun (2)	Tam Uygun (3)	Başarı Puanı
Karikatür Tanıma	Karikatür tanıma yetersiz	Karikatürde tasvir edilen özellikler hakkında bilgiler sunuluyor.	Karikatürün tasviri yapılırken nüfus ile ilgili tanıtıcı bilgilere de yer veriliyor	
Kavram	Karikatürdeki kavramlar doğru bir şekilde belirtilmiyor	Nüfus artışı kavramı üzerinde duruluyor	Nüfus planlaması, kişi başında düşen gelir, yatırım, doğurganlık kavramlarından çoğuna değiniliyor	
Sorun	Karikatürde sunulan nüfus artış sorununa yer verilmiyor.	Nüfus artışı sorununa kısmen değiniliyor	Plansız nüfus artışının ihtiyaçları karşılamayacağı açıklanabiliyor.	
Amaç	Karikatüristin bu karikatürü çizmesindeki amaç anlaşılıyor	Karikatüristin nüfus sorununa yönelik amacı hakkında vurgu var	Çocuk sayısının plansız artmasıyla ihtiyaçların yetersizliğini anlatmak olduğu belirtilmiş	
Görüş	Karikatüristin görüşü konusunda bilgi verilemiyor	Karikatüristin görüşü nüfusun etkisi yönünde açıklanıyor	Ülke kaynaklarının Doğru kullanılmasında Nüfusun etkili olduğu görüşü belirtiliyor	
Varsayım	Karikatüristin varsayımı konusunda fikir yürütülemiyor	Karikatüristin olaya tarafsız baktığı yönünde nedenleriyle ortaya konuyor	Karikatüristin haklılık payının yüksek olduğu nüfus planlaması yönünde sunuluyor	
Yorum	Karikatüristin tasvir ettiği sorunu nasıl yorumladığı açıklanamıyor	Karikatüristin yorumu çocuk doğurganlığının azlığı yönünde anlatılıyor	Karikatüristin yorumu çocuk doğumlarının planlı olması yönünde ele alınıyor	
Etki-Sonuç	Karikatürde savunulan görüşün etki ve sonuçları yönünde doğru açıklamalar yapılmıyor	Karikatürde ülkenin kalkınacağı, gıda sorunu yaşanmayacağı yönünde sonuçlar belirtiliyor	İhtiyaçların karşılanması, yatırım, kalkınma ve çocukların daha sağlıklı ve eğitilmiş olmaları yönünde fikirler sunuluyor.	

Toplam Başarı Puanı

ÖĞRETMEN GÖRÜŞME FORMU

Araştırma Sorusu: Sosyal Bilgiler dersinde karikatürle verilen eğitimin eleştirel düşünmeye etkisi nelerdir?

Tarih: ___/___/2009

Saat(Başlangıç/Bitiş)_____/_____

Giriş

Merhaba. Adım Mehmet Köseoğlu. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisans öğrencisiyim. Karikatürlerin Sosyal Bilgiler dersinde eleştirel düşünme açısından öğrencilere etkisini inceleyen bir araştırma yapmaktayım. Sizler de bu araştırma içerisinde bulunarak alıştırma eğitimlerinde öğrencilerinize bizim size sunduğumuz çalışma yapraklarıyla dersinizde karikatürleri kullandınız. Bu araştırmada sizin görüşlerinizin de önemli olduğunu düşünüyorum. Katkılarınız için şimdiden teşekkür ediyorum.

Görüşmemize geçmeden önce görüşmemizin gizli olduğunu, görüşmede konuşulanları yalnızca benim ve bazı araştırmacıların bileceğini belirtmek isterim. Araştırma raporunda isimleriniz kesinlikle yer almayacaktır. Bunun yerine takma isimler kullanılacak ya da isimleriniz şifrelenecektir.

Görüşmemize başlamadan önce sormak istediğiniz soru ya da belirtmek istediğiniz herhangi bir düşünceniz var mı?

Konuşmalarımızın kaydedilmesi konusunda ne düşünüyorsunuz? Görüşme sonunda istemediğiniz bazı bilgileri söylebiliriz.

Görüşmeye devam etmek istiyor musunuz?

Görüşmemizin yaklaşık 30 dakika süreceğini tahmin ediyorum. İzin verirseniz sorulara başlamak istiyorum.

1.Öğretmen karikatürlü eğitimde nelere dikkat etmesi gerekir?

2.Karikatürlerin seçimi ve soruların anlaşılabilirliği konusunda sorunlar oldu mu?

3.Bu yöntemin eleştirel düşünmeyi artırdığına inanıyor musunuz?

4.Sosyal Bilgiler dersinde karikatür etkinliğinde yöntemde nelere önem vermek gerekir?

5.Karikatürle yapılan etkinliğe öğrencilerin tepkileri ne oldu?

6.Karikatürlü eğitim, Sosyal Bilgiler dersinde uygulanmalı mıdır?